UNIVERSITATEA “AL.I.CUZA” IAŞI
FACULTATEA DE ISTORIE
Invățământ la distanță

ISTORIA ANTICĂ UNIVERSALĂ

I. ISTORIA ORIENTULUI

Conf.univ.dr. MIHAIL VASILESCU

SEMESTRUL I
2004 - 2005

CUPRINS

Introducere în studiul istoriei antice 5
1 EGIPTUL 11
1.1 Țara şi populația 11
1.2 Periodizarea istoriei Egiptului 12
1.3 Epoca predinastică 15
2 MESOPOTAMIA 23
2.1 Țara şi populația. 23
2.2 Periodizarea istoriei Mesopotamiei 24
2.3 Preistoria Mesopotamiei 24
2.4 Perioada protoliterară 25
2.5 Epoca sumeriană 25
2.6 Epoca accadiană 27
2.7 Epoca dominației gutilor 28
2.8 Epoca Isin şi Larsa 28
2.9 Regatulvechiului Babilon 29
2.10 Epoca Kassiților 29
2.11 Assyria 30
2.12 Regatul Noului Babilon (Chaldeea) 33
3 PALESTINA 35
3.1 Țara şi populația 35
3.2 Izvoare 36
3.3 Istoria evreilor 38
4 FENICIA 42
4.1 Țara şi populația 42
4.2 Istoria fenicienilor 42
5 HITTIȚII 45
5.1 Țara şi populația 45
5.2 Istoria hittiților 46
6 IRANUL 49
6.1 Țara şi populația. 49
6.2 Regatul Mediei 51
6.3 Imperiul Ahemenizilor 51
TEMĂ DE CONTROL 55

INTRODUCERE ÎN STUDIUL ISTORIEI ANTICE

Prin Antichitate se înțelege acea perioadă îndelungată din trecutul omenirii, de aproximativ patru milenii, care se situează între Epoca Preistorică sau a Societății Primitive şi Evul Mediu. Începuturile acestei epoci istorice se plasează către cea de-a doua jumătate a mileniului IV a.C., când, ca urmare a progreselor realizate de unele comunități umane, a fost făcut saltul calitativ către un nou tip de civilizație. Sfârşitul Antichității este considerat anul 476, când dispare Imperiul Roman de apus. Este o dată pur convențională, deoarece, în realitate, lumea antică nu a dispărut în mod catastrofic, la o anumită dată, ci ca urmare a unor îndelungate şi foarte complicate procese economice, sociale şi politice care s-au manifestat cu intensitate diferită şi în circumstanțe diferite în arealul geografic al Antichității.

Antichitatea, în întreaga sa complexitate, este obiectul de studiu al istoriei antice. Este o istorie care, din punct de vedere geografic, se limitează la un spațiu relativ restrâns al globului terestru care se întinde, în linii foarte generale, de la Oceanul Pacific în est, până la Oceanul Atlantic în vest. Către nord, lumea antică se separă şi deopotrivă se uneşte cu alte arii de civilizație, unde locuitorii au continuat să-şi ducă existența învechile forme ale preistoriei, printr-o linie ideală care ar lăsa în sudul său China, subcontinentul indian şi Afganistanul, înaintând către vest prin sudul Mării Aral, al Mării Caspice şi al munților Caucaz, pentru a se îndrepta apoi spre nord, incluzând o fâşie îngustă de pământ de pe litoralul Mării Negre până la Dunăre, urmând apoi cursul Dunării şi al Rhinului, cu unele excepții, cum au fost Dacia romană şi teritoriul dintre Dunăre şi Rhin, cunoscut de romani sub numele Agri Decumates, pentru a se termina la limita dintre Anglia şi Scoția. În sud, spațiul antichității includea nordul Africii, Egiptul până în Nubia, regiunea syro-palestiniană şi Mesopotamia până la Golful Persic. Apele Golfului Persic, ale Oceanului Indian şi ale Mării Chinei delimitează mai departe către est arealul sudic al antichității.

Rezultă că cea mai mare parte a planetei noastre nu a cunoscut Antichitatea. Dar chiar şi în teritoriul acesteia, evoluția istorică de la Preistorie la Antichitate nu s-a produs simultan. Cât se poate judeca după datele care stau astăzi la dispoziția istoricilor, cele maivechi civilizații antice au luat naştere în cea de a doua jumătate a mileniului IV a.C. în valea Nilului şi în sudul câmpiei dintre Tigru şi Eufrat. Poate ceva mai târzii sunt civilizațiile antice apărute în nordul Syriei şi pe Eufratul mijlociu, precum Ebla şi Mari, ca şi cele din Canaan Assyria şi Elam. Treptat, elementele constitutive lumii antice au apărut şi în Anatolia, Creta preelenică şi Grecia myceniană. Către Orientul îndepărtat, civilizația Indusului şi cea chineză au apărut după prima jumătate a mileniului III a.C. În bazinul Mării Egee, după dispariția lumii myceniene, Grecia revine pentru mai multe secole la formele de viață gentilică, Antichitatea revenind treptat, începând cu prima jumătate a secolului VIII a.C. Cam în aceeaşi perioadă, grecii şi etruscii au dat primul impuls major către lumea veche pentru popoarele italice, fiind urmați de romani care, prin cucerirea treptată a întregului bazin mediteraneean, au impus sistemul lor politic, economic şi social la numeroase populații, precum tracii illyrii, gallii, celtiberii etc. Prin cucerirea romană, lumea antică cunoaşte maxima sa dezvoltare, în primele decenii ale secolului II a.C.

Aşadar, de la primele manifestări ale Antichității şi până la maxima sa dezvoltare, au trecut peste trei milenii, ceea ce vorbeşte de la sine despre evoluția

asincronă a populațiilor care au făcut pasul de la lumea societății primitive către cea antică. De altfel, cea mai mare parte a populațiilor preistorice nu a cunoscut Antichitatea, ele trecând direct la alte tipuri de civilizație, medievală sau modernă.

O simplă privire asupra hărții fizice a lumii antice ne arată că în acest areal exista o mare varietate a formelor de relief şi a condițiilor climaterice: de la câmpiile aluvionare la podişuri înalte şi ținuturi muntoase, de la clima umedă, tropicală, specifică Indiei şi sudului Chinei, la cea uscată, caracteristică nordului Africii şi Orientului apropiat şi mijlociu, până la clima temperată din Europa, Anatolia şi China centrală şi de nord. Se poate observa de asemenea că pe această hartă existau teritorii continentale şi altele aflate în apropierea mărilor şi oceanelor.

Schimbările climaterice pe care globul terestru le-a suferit începând cu sfârşitul erei glaciare, acum aproximativ 12000-10.000 de ani în urmă, au influențat puternic evoluția grupurilor umane. Dacă fenomenul de încălzire a climei a produs, în Asia şi Europa, retrageraea gheţarilor spre nord, apărând astfel în această direcție mai mult spațiu de locuit pentru omul primitiv, schimbarea direcției vânturilor a avut ca rezultat deşertizarea progresivă a vaste teritorii din nordul Africii şi din Asia, cândva bogate în vegetație şi propice vieții omului, devenind treptat inospitaliere, ceea ce a determinat depopularea lentă a acestora, oamnii îndreptându-se către alte regiuni în care viața era mai puțin dificilă.

Această varietate a condițiilor naturale ale lumii antice arată că nu trebuie absolutizat rolul factorului geografic în apariția civilizațiilor antice. Dacă este evident că primele state au apărut în Egipt şi în sudul Mesopotamiei, în parte datorită condițiilor favorabile create de marile fluvii care curgeau acolo, Nilul şi, respectiv, Tigrul şi Eufratul, care au facilitat practicarea unei agriculturi mai eficiente şi cu eforturi mult mai micii decât în alte regiuni, cu efecte benefice asupra situației economice şi asupra evoluției sociale şi politice a populațiilor de acolo, nu este mai puțin adevărat că şi în alte regiuni, în condiții geografice diferite, unele comunități umane au evoluat treptat către civilizația de tip antic. Este vorba, pentru a ne limita la exemple dintr-o arie geografică vecină Egiptului şi sudului Mesopotamiei, de state timpurii care au apărut în Syria, Canaan, Anatolia, nordul Mesopotamiei şi Assyria, ca urmare a unei evoluții interne complexe care începuse încă din neolitic, fiind influențate, desigur, şi de factori externi, dar în condiții geografice mult diferite de acelea din Egipt şi Sumer

Începuturile Antichității marchează şi trecerea de la preistorie la istorie. Ceea ce deosebeşte în mod fundamental epoca preistorică de cea istorică este nu tipul de economie, de societate sau de organizare politică, ci calitatea surselor la care apelează specialiştii celor două mari epoci pentru cunoaşterea, fie şi parțială, a trecutului. În timp ce preistoricienii apelează, mai ales pentru perioadele foartevechi, în exclusivitate la surse nescrise, numite în genere izvoare arheologice, şi numai arareori şi pentru perioadele târzii la aluziile surselor scrise, istoricii apelează mai ales la surse scrise la care adaugă, într-o măsură variabilă, sursele arheologice.

Din această calitate diferită a surselor rezultă şi tipul de reconstituire a trecutului. În timp ce Preistoria poate fi considerată, din acest punct de vedere, o istorie anonimă, epoca istorică devine tot mai mult, pe măsură ce izvoarele scrise sunt mai numeroase şi de o calitate mai bună, o istorie a oamenilor concreți, cu credințele şi idealurile lor, cu bucuriile şi necazurile lor, pe care-i cunoaştem după numele pe care îl purtau, după limba pe care o vorbeau, după poporul căruia aparțineau, după țara pe care o locuiau, care îşi duceau existența în cadrul unei anume societăți, cu o anumită organizare politică etc. Inventarea scrisului reprezintă una dintre cele mai de seamă realizări ale spiritului uman, iar apariția izvoarelor scrise separă epoca istorică de cea

preistorică. Nu trebuie, de aceea, exclusă posibilitatea că şi alte comunităţi umane să fi făcut paşi însemnaţi către tipul de civilizaţie antică, însă datorită faptului că ele nu au cunoscut scrierea, noi nu ne putem forma o idee clară despre ele. Este cazul, spre exemplu, unor comunităţi din Canaan şi Asia Mică, despre care arheologia a demonstrat că ajunseseră, încă din epoca bronzului, dacă nu din neolitic, la un stadiu remarcabil de civilizaţie, cu o viaţă economică şi socială care se desfăşoara într-un cadru preurban sau chiar urban, ceea ce presupune multe dintre caracteristicile recunoscute ale civilizaţiilor antice. Dar în absenţa datelor scrise, istoria concretă a acestor comunităţi nu poate fi nici măcar schiţată.

În afara scrierii, civilizaţiile de tip antic se caracterizează, şi totodată se deosebesc de cele din preistorice, prin apariţia claselor sociale şi a statului şi prin preponderenţa vieţii urbane faţă de cea rurală. Aceste trăsături sunt rezultatul unor îndelungi evoluţii ale comunităţilor preistorice, cu progrese semnificative pe mai multe planuri, dar în primul rând tehnologic. Este vorba de cunoştinţele şi de abilităţile necesare producerii bronzului şi, ceva mai târziu, a fierului. Uneltele mai performante au făcut ca munca oamenilor să fie mult mai rentabilă, putându-se crea astfel un plus-produs care a fost însuşit, cu timpul, de o anumită parte a populaţiei, restrânsă numericeşte. De asemenea, armele mai bune au creat mari avantaje unor comunităţi în raport cu altele, deoarece războiul devenise şi el o îndeletnicire profitabilă, bunurile jefuite, oamenii luaţi în robie sau teritoriile cucerite constituind alte mijloace de înavuţire şi de sporire a prestigiului social pentru cei care participau la astfel de activităţi, militarii. S-a ajuns astfel la o tot mai accentuată stratificare socială în funcţie de avere şi la apariţia elitelor sociale ereditare. Este demn de remarcat că practicarea metalurgiei bronzului a constituit unul ditere imboldurile majore pentru trecerea la civiliziile de tip antic mai ales în partea orientală a lumii antice, pe când civilizaţiile istorice din nordul Mediteranei, cu excepţia celei myceniene, s-au afirmat mai târziu, în epoca fierului. Progresul economic, însoţit de o însemnată creştere demografică şi de adâncirea diviziunii muncii intra – şi intercomunitare, complexitatea raporturilor sociale, influenţele externe, şi multe alte cauze care nu întotdeauna au putut fi bine evidenţiate au făcut ca organizarea gentilico-tribală, specifică lumii preistorice, să nu mai corespundă necesităţilor şi să se treacă la o organizare politică superioară, care este statul. La scara lumii antice, acest proces a început în a doua jumătate a mileniului IV a.C. şi a durat până târziu în era creştină.

În ceea ce priveşte modul cum societăţile antice îşi asigurau existenţa, altfel spus modul de producţie, multă vreme s-a considerat că avem de-a face cu un mod de producţie sclavagist, numit astfel deoarece se credea că principala forţă de muncă era cea servilă. Cercetările sistematice din ultima jumătate de veac au scos în evidenţă că această concepţie este numai în parte valabilă, ea aplicându-se mai cu seamă la o anumită etapă a evoluţiei unor cetăţi greceşti sau a lumii romane. În statele orientale, au existat cu certitudine sclavi, numărul lor diferind de la stat la stat şi de la epocă la epocă. Erau sclavi ai statului, ai templelor, sau ai particularilor. Dar indiferent de apartenenţa lor, ei nu au constituit niciodată principala forţă de muncă în societate, sclavia orientală având un pronunţat caracter casnic.

Ponderea muncii sclavagiste este unul dintre criteriile care diferenţiază, în general, lumea orientală de cea greacă-romană. Un alt criteriu este cel al proprietăţii. Grecii şi romanii au depăşit de timpuriu tipul de proprietate comunitară asupra bunurilor, şi în primul rând asupra pământului, în favoarea proprietăţii particulare. Desigur, statul, ca reprezentant al comunităţi, a continuat, în unele cazuri, să posede însemnate suprafeţe de pământ precum şi alte bunuri, dar, în general, proprietatea era

deplină, adică putea fi vândută, donată, lăsată moştenire etc., un tip de proprietate care are multe asemănări cu cea de tip capitalist.

Acest tip de proprietate exista şi în unele state orientale sau în anumite perioade din existența acestora. El nu este totuşi cel mai caracteristic, deoarece proprietatea statului, întruchipat de monarh, este cea mai răspândită. Documentele din Egipt sau din Mesopotamia spun că pământul aparținea statului. Regele, ca exponent al său, oferea spre folosință templelor, comunităților sau indivizilor, în schimbul prestării unor servicii, diferite suprafețe de teren. Acest drept de folosință, care, în practică, adeseori, se transmitea urmaşilor, putea fi totuşi oricând revocat. Dar statul era proprietarul nu numai al pământului, ci şi al atelierelor meşteşugăreşti; el controla comerțul la mare distanță, exercita monopolul asupra unor activități, cum ar fi extragerea şi prelucrarea unor metale, şi deținea rolul principal în operațiunile imobiliare şi de credit. Chiar şi în acele cazuri în care proprietatea privată era mai răspândită, statul era, teoretic, proprietar, funcție pe care şi-o exercita în practică prin impozitele pe care le aplica şi prin controlul pe care îl exercita asupra activităților economice. Desigur, poziția excepțională a monarhului era justificată religios, divinitatea fiind aceea care l-a făcut stăpânul țării. Multe dintre aceste caracteristici ale proprietății din Orientul antic se regăsesc în dreptul medieval, ceea ce i-a făcut pe unii cercetători să vorbească despre relații feudale încă din această perioadă.

Una din consecințele preponderenței proprietății de stat a fost că, în Orient, economia era dirijată de la centru, în timp ce în lumea greco-romană aceasta era esențialmente liberă.

În plan politic, cu unele excepții, tipul de proprietate a avut consecințe foarte importante. Proprietatea statului asupra mijloacelor de producție, şi în primul rând asupra pământului, a avut ca rezultat formarea statelor de tip despotic, în care monarhul, ca reprezentant al statului şi, deci, stăpânul de drept al țării, cât timp era în funcție, îşi exercita puterea fără vreo îngrădire din partea altor instituții ale statului. Din această cauză, unii specialişti vorbesc, pentru Orient, de o robie generalizată, în înțelesul că toți locuitorii se afalu, într-un fel sau altul, în stare de de dependență față de statul proprietar al țării, întruchipat de monarh. Într-o anumită măsură, conducerile despotice orientale explică marile construcții, faraonice (piramide, palate, temple), sau ralizarea şi întrținerea marilor sisteme de irigație, care au necesitat mobilizare, timp îndelungat, a unui mare număr de brațe de muncă. În lumea greco-romană, însă, proprietatea privată, alături de alte cauze, au generat, pentru o lungă perioadă de timp, state - oligarhice sau democratice, în sens antic -, cu o întindere de regulă mică şi cu puțini locuitori (aşa-zisele state de tip poils), în care liderii, de obicei aleşi pentru o perioadă determinată de timp, trbuiau să să conducă în virtutea unor legi, iar activitatea lor era cenzurată de alte instituții ale statului, funcționând o anumită separație a puterilor în stat. Către sfârşitul Antichității, ca urmare a unor fenomene foarte complexe, şi sub influența Orientului, în Imperiul Roman, reformele lui Diocletianus au dus la insturarea monarhiei absolute de drept divin, ceea ce a consituit o ruptură definitivă cu statul de tip polis şi cu valorile politice create de acesta.

Pentru a deosebi economia lumii orientale de cea greco-romană, în literatura de specialitate se foloseşte uneori denumirea de "mod de producție asiatic" sau "tributar". Acest mod de producție a fost teoretizat de Marx, într-o vreme când nu erau făcute marile cercetări arheologice din Orient ce aveau să revoluționeze cunoştințele noastre despre realitățile orientale, şi acceptat în manieră dogmatică de numeroşii săi adepți, care nu țin cont de marea complexitate a sistemelor economice orientale. De aceea întreaga discuție despre "modul de producție asiatic", precum şi raporturile sale cu alte

“moduri”, precum cel sclavagist şi cele medieval, aparţine mai cu seamă studiilor asupra marxismului şi nu asupra Orientului antic.

Pentru lumea orientală, modurile de producţie prevalente sunt cel „palatin” şi cel „domestic”. Primul a fost rezultatul revoluţiei urbane, şi e caracterizat de concentrarea mijloacelor de producţie la nivel palatin, de statutul servil al producătorilor în raport cu deţinătorii puterii politico-administrative, de puternica şi organica specializare a muncii, etc. Modul “domestic” este însă în prelungirea situaţiei din neolitic şi se caracterizează prin coincidenţa forţelor productive şi posesorii mijloacelor de producţie, prin absenţa unui specializării în producţie, etc. El este documentat mai ales în regiunile periferice ale marilor state, în care controlul birocraţiei centrale era mai puţin eficient, precum şi în unele state formate în apropierea Mesopotamiei şi sub influienţa mesopotamiană. Din această cauză, acest mod de producţie mai este denumi şi „periferic”. Cele două moduri de producţie au convieţuit în fapt în întreaga Antichitate, deşi sistemul domestic se afla într-un raport de subordonare faţă de cel palatin. Existenţa lor nu elimină nici problema evoluţiei diacronice a formaţiunilor economice, nici problema existenţei altor moduri de producţie marginale, pe care cercetarea istorică concretă le-a pus în evidenţă.

În ceea ce priveşte cronologia absolută, perioadele de început ale istoriei antice, şi în special ale istoriei Egiptului şi Orientului, pun probleme greu de rezolvat, deoarece datele pe care se bazează istoricii sunt adeseori nerelevante şi greu de conciliat unele cu altele. În antichitate nu a existat un sistem cronologic foarte răspândit, cum este, spre exemplu, cel folosit astăzi de creştini (era creştină), care are ca punct de pornire anul naşterii lui Isus Christos, în cel de al 27-lea an de domnie al împăratului roman Augustus, ceea ce face ca tot ce a fost anterior acestei date să aparţină perioadei *ante Christum* (a.C.), iar ceea ce aurmat, perioadei, *post Christum* (p.C.). Şi în antichitate existau, la unele popoare, astfel de repere cronologice, dar fixarea în timp cu exactitate a acestora este, la ora actuală, imposibil de realizat datorită labilităţii lor. Astfel, mesopoamienii se raportau la potop, la potop sau la exodul lor din Egipt se raportau evreii, grecii la războiul troian sau la întoarcerea Heraclizilor, romani la întemaierea Romei, dar istoricii moderni nu pot fixa în timp aceste „repere”, pentru că acestea aveau o prea mare încărcătură mitologică şi prea multe variante, imposibil de conciliat unele cu altele. Aceeaşi lipsă de credibilitate o are fixarea în timp, de către evrei (şi, o vreme, şi de creştini), a evenimentelor istorice în raport cu “facerea lumii”, adică de când Dumnezeu i-a creat pe Adam şi Eva, calculul având drept criteriu numărul generaţiilor umane care s-au succedat până la evenimentul avut în vedere şi numărul de ani atribuit de scriitorii biblici fiecărui reprezentant al unei generaţii. La fel se prezintă şi cronologiile grceşti bazate pe succesiunea generaţiilor umane, care de obicei îşi aveau începutul într-un zeu sau într-un personaj mitic, considerându-se că într-un secol erau trei generaţii, deci fiecare generaţie semnifica, în plan cronologic, 33,3 ani.

Au ajuns până la noi unele vechi scrieri din Egipt, Mesopotamia, Assyria, Ţara Hatti, Palestina, Iran, Grecia sau Roma care redau liste de regi sau de demnitari, uneori cu numărul aniilor lor cât au îndeplinit demnitatea respectivă şi, în unele cazuri, narând unele evenimente petrecute în timpul acestora. Dar, adesea, aceste liste au fost compilate mult mai târziu în raport cu evenimentele presupuse, şi aveau adesea o clară tentă politică. Situaţia se complică şi mai mult atunci când trebuiesc armonizate cronologiile folosite în diferite state, deoarece fiecare folosea un calendar propriu şi un sistem cronologic care avea un alt punct de pornire. Nu odată, într-un stat funcţionau concomitent mai multe sisteme cronologice, ceea ce reprezintă dificultăţi suplimentare pentru istoricul modern. Apoi, aceste sisteme cronologice trebuiesc „traduse” în sistemul nostru cronologic, al erei creştine. Pe măsură ce calitatea datelor cronologice

sporeşte, cronologiile devin mult mai exacte. Din această cauză, la ora actuală, pentru perioadele timpurii ale istoriei orientale, se utilizează trei sisteme cronologice, anume cronologia înaltă, cea medie şi cea joasă. Diferenţele dintre aceste trei sisteme sunt, cu cât ne îndepărtăm în timp, mai importante. Spre exemplu, apariţia statului egiptean s-ar plasa, după cronologia înaltă, pe la 3300-3200 a.C., după cea medie, pe la 3100-3000, iar după cea joasă pe la 2800-2700.

În acest curs se adoptă cronologia mijlocie care, la ora actuală, este cea mai acceptată de specialişti.

Din motive didactice, prezentul curs se prezintă ca o succesiune de istorii « naţionale » sau regionale (Egipt, Mesopotamia, Iran, Grecia, Roma etc.). Este modalitatea cea mai obişnuită pentru învăţământul superior, dar criticabilă întrucât nu evidenţiază suficient sincronismele, interdependenţele şi influenţele multiple din antichitate. Marile istorii ale antichităţii, precum cea faimoasă a lui Eduard Meyer, *Geschichte des Altertums*, sau vasta lucrare colectivă, *The Cambridge Ancient History*, care se adresează specialiştilor, adoptă mai ales principiul expunerii pe paliere cronologice, care răspunde mai bine exigenţelor menţionate. Această modalitate, care presupune deja o acomodare cu ştiinţa antichităţii, este însă greu aplicabilă unui curs universitar care se adresează unor începători în desluşirea tainelor trecutului.

Întrebări recapitulative

1. Ce se înţelege prin Antichitate?
2. Care este aria geografică a Antichităţii?
3. Care sunt factorii care au favorizat apariţia statelor antice?
4. Care sunt deosebirile mai semnificative dintre antichitatea orientală şi cea greco-romană?
5. Care sunt modurle de producţie preponderente în statele orientale?
6. Ce probleme ridică sistemele cronologice antice?

1. EGIPTUL

1.1. Ţara şi populaţia

Egiptul se află în nord-estul Africii. Aici, pe valea Nilului, a luat naştere unul dintre cele maivechi state cunoscute în istorie şi a fost creată una dintre cle mai strălucite şi originale civilizaţii ale lumii, care a fascinat şi fascinează încă, prin grandoarea şi fumusețea ei enigmatică, pe toţi cei care au venit în contact cu ea, specialişti şi profani deopotrivă.

Numele de Egipt, prin care numeroase popoare,din antichitate până astăzi, numesc ţara de pe valea Nilului, este de origine greacă (*Aigyptos*). Această denumire, transpune însă sintagma egipteană *Hwt k'Pth*, care desemna la origine un cartier din Memphis şi semnifica *Casa Ka-ului (=Spiritului) lui(zeului) Ptah.* Grecii au folosit această denumire încă din epoca myceniană, aşa cum ne arată o inscripţie din Cnossos, paralel cu o alta, *Misr*, care era folosită de numeroase populaţii din Orientul, de atunci până astăzi. Egiptenii îşi denumeau ţara mai ales prin cuvintele *kemi* şi *teser,* primul termen însemnând "negru", aluzie la aspectul închis al culorii solului egiptean, datorat revărsării Nilului, iar cel de-al doilea semnificând "roşu", aluzie la aspectul roşiatic al nisipului atotcuprinzător din afara văii inundabile a fluviului

Asupra apariţiei, evoluţiei şi caracterului statului şi civilizaţiei egiptene o mare înrâurire au avut condiţiile naturale. Ţara este limitată la est de teritoriul deşertic ce separă valea Nilului de apele Mării Roşii, aşa-zisul platou al Arabiei, la vest de pustiul inospitalier al Lybiei, iar la nord de apele Mării Mediterane. Către sud, graniţa Egiptului a evoluat, de-a lungul timpului, de la prima până către a patra şi chiar a cincea cataractă a Nilului, în Nubia. Nubia, numită devechii greci şi Ethiopia « Ţara oamenilor arşi (de soare)», «Ţata negrilor», începea de la prima cataractă şi corespunde în parte cu Sudanul de astăzi. În epoca Regatului Nou, egiptenii numeau partea de nord a Nubiei Ţara Wawat, iar partea de sud Ţara Kuş. Mai spre sud, în Sudan şi pe litoralul Somaliei şi Eritreii de astăzi, se afla Ţara Punt, locuită de populaţii negroide. Dacă în epoca Regatuluivechi Egiptul se întindea, de la nord către sud, până la prima catractă a Nilului, pe o lungime de peste o mie de kilometri, între cea de a 24-a şi cea dea a 31-a paralelă nordică, începând cu epoca Regatului Mijlociu, ţara faraonilor se întndea mult spre sud , până către paralela 19. În deşertul lybian, la vest de Nil, se aflau şase oaze care au fost treptat integrate Egiptului. Dintre acestaea, cea mai importantă a fost oaza Fayum.

Numele fluviului Nil este de origine greacă (*Neilos*).vechii egipteni îl numeau Hapi. Este unul dintre cele mai mari fluvii, cu o lungime de circa 6690 km. Izvorăşte din lacurile Africii ecuatoriale, primind pe cursul său superior şi mijlociu mai mulţi afluenţi car-i sporesc simţitor debitul. La vărsarea în Marea Mediterană, din dreptul oraşului Memphis, fluviul se ramifică în mai multr braţe, formând ceea cevechii greci numeau «Delta», deoarece teritoriul rezultat semăna cu literea D («delta») din alfabetul grecesc. În întreaga istorie a Egiptului, Delta a faost considerată un teritoriu deosebit, numit Egiptul de Jos, în timp ce restul ţării forma Egiptul de Sus. În literatura de specialitate, pentru perioadele când ţara faraonilor se întindea, către sud, mult dincolo de prima cataractă a Nilului, se operează cu trei subdiviziuni istorico-geografice: Egiptul de Jos (= Delta), Egiptul Mijlociu (= teritoriul de la Memphis până la prima cataractă) şi Egiptul de Jos (= teritoriul de la sud de prima ctaractă).

Din punct de vedere climateric, Egiptul aparţine regiunii cu climă excesiv de uscată care s-a instalat treptat în perioada post-glacială în întreg nordul Africii,

transformându-l într-un pustiu inospitalier. Dar fluviul Nil, cu revărsările sale periodice, a făcut ca pe fâşia de pământ de-a lungul său, lată de numai 10-40 km, cuprinsă de aceste revărsări, să se depună un mâl fin, bogat în substanţe minerale nutritive, transformând-o într-una din cele mai fertile văi, unde agricultura – care va profita şi de un sistem de irigaţii tot mai cuprinzător – avea condiţii prielnice de practicare, recoltele fiind previzibile, sigure, în funcţie de nivelul revărsărilor. Nu întâmplătorvechii egipteni divinizau Nilul, ca dătător de viaţă ţării, iar grecii considerau, după expresia fericită a lui Hecataios din Milet, pe care a preluat-o Herodot, că Egiptul era un „dar al Nilului".

Aceleaşi realităţi geografice, explică într-o bună măsură profunda originalitate a civilizaţiei egiptene. Având în vest pustiul Lybiei şi în est pe cel arabic, teritorii foarte slab populate, Egiptul putea avea legături cu restul lumii doar prin nord şi prin sud. În nord, prin peninsula Sinai, un teritoriu de asemenea puţin ospitalier, cu populaţiile din Orientul Apropiat, şi pe cale maritimă, cu lumea cretană şi greacă. Spre sud, Egiptul putea întreţine relaţii cu teritoriile dinspre cursul mijlociu al Nilului, locuite de populaţii aflate într-un stadiu de dezvoltare inferior celui la care ajunseseră egiptenii. De unde şi realitatea că, dacă influenţele externe nu lipsesc în civilizaţia egipteană, acestea contează totuşi mai puţin în comparaţie cu alte arii de civilizaţie.

Fireşte, mediul geografic, explică numai în parte istoria Egiptului. La acesta, trebuie adăugat elementul esenţial, omul, care de-a lungul mileniilor a trudit din greu, ca agricultor sau ca meşteşugar, ca soldat sau ca scrib, la ridicarea acelui edificiu care poartă pecetea veşniciei, a tenacităţii, a talentului şi a geniului.

Poporul egiptean s-a format mult înainte de apariţia statului. Resturile de oseminte, precum şi reprezentările sculpturale şi picturale, fac dovada că egiptenii, departe de a aparţine unei singure rase, au rezultat în urma fuziunii mai multor tipuri antropologice în perioada post-glacială, când oameni de origini diferite şi de rase diferite au afluit către valea Nilului. În nord, predomina tipul europoid, înrudit mai cu seamă cu fondul principal al populaţiilor din Maghreb, dar, în mai mică măsură, şi cu grupul armenoid, binecunoscut în Asia Mică, în timp ce în sud predominau negroizii. Infiltraţiile de lybieni, de nubieni şi de asiatici din perioadele de slăbiciune a puterii ststului faraonilor, or aducerea unor astfel de elemente în captivitate sau în sclavie în multimilenara istorie avechiului Egipt, n-au modificat profund fondul autohton întrucât ele reprezentau aspecte antropologice deja constitutive ale etnosului egiptean.

Limba egipteană, cu o existenţă atestată de circa cinci milenii, confirmă sinteza etnică ce a avut loc încă din preistorie pe malurile Nilului. Ea forma o grupă aparte în cadrul familiei de limbi semito-hamite care, alături de grupa lybiano-berberă a acestei familii, cuprindea aproape întreaga populaţie din nordul Africii, de la Marea Roşie la Oceanul Atlantic.

1.2. **Periodizarea şi cronologia istoriei Egiptului**

Cea mai veche periodizare a istoriei Egiptului a fost făcută în antichitate de protul egiptean Manethon din Sebennytos, un bun cunoscător al hieroglifelor, pe vremea regelui Ptolemaios al II-lea Philadelphos, în prima jumătate a secoluli III a.C. El a scris în greceşte o istorie a Egiptului (*Aigyptiaka*) din care au ajuns până la noi mai multe fragmente sau rezumate păstrate de unii autori antici . El a împărţit trecutul egiptean în mai multe perioade, având drept criteriu dinastiile regale. După calculele sale, în Egipt, până la cucerirea ţării de Alexandru Macedon, au fost 31 de dinastii. Învăţaţii moderni

au preluat sistemul lui Manethon, dar au adăugat alte criterii care au permis o periodizare mai largă, rezultând astfel mari epoci istorice. Dacă în genere periodizarea istoriei Egiptului nu mai pune astăzi probleme deosebite, cronologia absolută, mai ales pentru perioadele timpurii, ridică încă probleme foarte dificile, încât pentru acestea se operează cu cele trei sisteme cunoscute, cronologia înaltă, mijlocie sau joasă.

Vechii egipteni nu au avut un singur criteriu pentru datarea evenimentelor din trecut. Ei nu au avut niciodată o eră continuă, cum este era creştină sau cum este *hegira* la musulmani. Adeseori, pentru a data anumite evenimente sau documente, ei se raportau la anul de domnie al regelui sau la unele întâmplări mai importante din timpul domniei acestuia. Această modalitate de fixare în timp a evenimentelor îşi are originea în Epoca thinită (dinastiile I-II), când, spre exemplu, anul când se efectua recensământul vitelor, de pe vremea unui anumit faraon, era un important reper cronologic. Totuşi, acest sistem era imperfect, deoarece noi nu avem o listă completă a regilor egipteni, cu numărul anilor lor de domnie sau cu evenimente mai importante care au avut loc într-un anumit an al domniei unui anumit rege, iar incertitudinile calendarului egiptean fac dificilă convertirea acestor domniii sau evenimente în ani calculaţi după era creştină. Pentru stabilirea cronologieivechiului Egipt, se apelează la mai multe tipuri de documente care, coroborate, permit crearea unei scheme cronologice, desigur impefecte. Este vorba devechi liste de regi, uneori cu numărul de ani de domnie, de genealogii care prezintă succesiuni de popoare sau de conducători, de documente de epocă care vorbesc despre anul de domnie al regelui, de sincronisme între Egipt şi alte arii de civilizaţie (adică datarea unui eveniment sau a unui an din domnia unui rege prin surse externe, prin implicarea personajului respectiv într-un eveniment bine datat de sursa externă), de date astronomice care apar învechile texte şi, nu în ultimul rând, de date arheologice.

Cea mai veche listă de regi datează din vremea Regatului vechi. Este aşa-zisa *Piatră de la Palermo*, numită astfel deoarece se păstrează în muzeul din acest oraş. Dacă ar fi ajuns în întregime până la noi, am fi cunoscut lista regilor „preistorici", anteriori lui Menes, precum şi regii care au urmat acestuia, cu anii lor de domnie şi cu evenimentele mai importante petrecute în timpul domniei, până la dinastia a V-a (domnia regelui Neferirkare sau chiar mai târziu). Din păcate, din acest monument a ajuns până la noi în stare fragmentară, ceea ce nu permite decât cunoaşterea parţială a acestei liste.

Din vremea celei de a XIX-dinastii (sec.XIII a.C.) avem aşa-numitele *Tabele Regale*, păstrate pe trei inscripţii. Două dintre ele, cu un conţinut identic, datează de pe vremea faraonilor Seti I şi Ramses al II-lea şi s-au păstrat în templele acestora de la Abydos. Cea de a treia, în parte identică cu celelalte, a fost descoperită în mormântul în formă de capelă a funcţionarului Tjunuroy de la Saqqara. Este vorba de liste de regi, începând cu Regatulvechi până în Regatul Nou (circa 3000-1250), care sunt în continuarea unei îndelungate tradiţii religioase de păstrare a numelor regale, ca simboluri ale perenităţii şi continuităţii statului egiptean. Toate aceste liste nu amintesc însă pe prima femeie faraon, Hatşepsut, şi nici pe regii „eretici" din perioada Amarna, a căror acţiune a fost dezaprobată de regii care au urmat.

Un alt document important pentru cronologia egipteană este *Canonul Regilor* de pe timpul lui Ramses al II-lea, care înşira dinastii mitice şi regi istorici de la Menes probabil până la dinastia a XIX-a , până la noi ajungând doar până la dinastia a XVII-a. În sfârşit, de pe la sfârşitul dominaţiei persane sau către începutul epocii elenistice (aproximativ, anul 320 a.C.), avem aşa-zisa *Cronică demotică*, care, în realitate, este un text oracular comentat. În această scriere sunt înşiraţi, în ordine, regii din dinastiile XXVIII-XXX.

Datele astronomice reprezintă un capitol foarte dificil al cronologiei egiptene. Unii egiptologi au acordat o mare importanță acestor date, considerând că ele reprezintă date certe, în ani calendaristici, pentru anumite evenimente din istoria Egiptului. În ultimele decenii, însă, s-a arătat că precizia acestor datări este adeseori îndoielnică. Observațiile astronomice empirice alevechilor egipteni, pe care le cunoaştem vag din scrierile care au ajuns până la noi, erau stimulate de necesitatea întocmirii unui calendar cât mai precis, atât de folositor muncilor agricole. Ei trbuie să fi observat de timpuriu că începutul revărsării Nilului corespundea cam cu aşa-numitul «răsărit heliacal» al stelei numită de greci *Sothis* (= egipt. *Sopdet*, « Steaua Câinelui», «Seaua Câine») şi *Sirius* de astronomii moderni , adică apariția la orizont a acestei stele puțin înainte de răsăritul Soarelui (gr. *Helios*). Acest «răsărit heliacal» era considerat «ziua anului nou, prima zi din prima lună a Revărsării». Pe baza coincidenței dintre răsăritul heliacal al stelei Sirius şi perioada de început a revărsării Nilului, încă de pe la începutul mileniului III, egiptenii au conceput un calendar în care anul avea 12 luni de câte 30 de zile fiecare. La cele 360 de zile, divizate în trei anotimpuri egale, se mai adăugau încă 5 zile numite «în plus față de an», astfel că anul lor avea, ca şi anul nostru, 365 de zile. Dacă anul ar fi început de fiecare dată odată cu răsăritul heliacal al stelei Sirius, calendarul lor civil ar fi corespuns cu cel astronomic. Dar ei nu cunoşteau anul bisect cu ziua sa intercalară, asfel că, la fiecare patru ani, anul civil se sfârşea cu o zi mai devreme şi anul care urma începea cu o zi mai devreme față de anul astronomic. După 120 de ani această diferență ajungea la o lună (30 de zile), iar după 700 de ani la 6 luni, pentru ca abia după 1460 de ani începutul anului civil să corespundă din nou cu începutul anului astronomic, când prima zi a primei luni din primul anotimp corespundea cu răsăritul heliacal al stelei Sothis. Această perioadă de 1460 de ani este denumită «ciclul sothic». Din fericire, noi ştim din autorii clasici că o coincidență a anului nou civil cu răsăritul heliacal al lui Sirius a fost între anii 139-142 p.C., ceea ce i-a ajutat pe astronomii moderni să stabilească că, dacă observarea acestui fenomen astronomic a fost făcută la Memphis, perioadele sothice anterioare au fost în 1313 a.C. şi 2769 a.C.

În teorie, menționarea în izvoarele egiptene a unei date sau a unui personaj care se poate stabili în ciclul sothic ajută la datarea, după sistemul nostru cronologic, a evenimentului sau a personajului la care face referire izvorul respectiv. În practică, lucrurile sunt însă mult mai complicate, deoarece în calcul trebue luați mai mulți factori, cel mai important fiind punctul geografic de unde se observa răsăritul heliacal al lui Sirius, care putea fi mai ales Memphis, Theba sau Elephantina. La ora actuală, se pot utiliza doar două apariții sothice: prima se referă la cel de al 7-lea an al domniei lui Senusret (gr. Sesostris) al II-lea sau al III-lea, iar cea de doua la cel de al 9-lea an de domnie a lui Amenhotep I. Răsăritul heliacal de pe vremea unuia dintre cei doi faraoni Senusret a putut fi obsevat fie de la Memphis, fie de la Elephantina, între cle două locuri find o diferență de circa 30 de ani, iar cel de pe vremea lui Amenhotep, fie de la Theba, fie de la Elephantina, difernța fiind, în acest caz, de aproximativ 11 ani.Toate aceste incertitudini, de care cercetătorii trebuie să țină cont, explică difernțele, uneori importante, dintre cronologiile adoptate de diferiții egiptologi.

La ora actuală, prin coroborarea tuturor datelor semnificative din punct de vedere istoric şi cronologic, periodizarea istoriei Egiptului, precum şi cronologia absolută a marilor perioade, după sistemul cronologic mijlociu, se înfățişează astfel:

1.**Epoca predinastică** acoperă, în sens larg, întreaga preistorie a Egiptului. În sens restrâns, ea se referă la perioada cuprinsă între jumătatea mileniului V, până cătrte sfârşitul mileniului IV (c. 4500-3150).

2. **Epoca Regatului timpuriu**, sau **Epoca thinită,** numită în literatura de specialitate de limbă engleză şi **Epoca arhaică**, cu dinastiile I şi II, datată, aproximatv, între anii 3150-2700;

3. **Epoca Regatuluivechi**, cu dinastiile III – VI, între, aproximativ, anii 2700-2200;

4. **Prima Perioadă intermediară**, cu dinastiile VII – X (parţial contemporană cu dinastia XI) între, aproximativ, anii 2200-2060;

5. **Epoca Regatului mijlociu**, cu dinastiile XI – XIV, între, aproximativ, anii 206o-1785;

6. **A doua Perioadă intermediară**, sau epoca dominaţiei Hicsoşilor, cu dinastiile XV – XVII, între anii 1785-1562;

7. **Epoca Regatului nou**, sau epoca **Imperiului,** cu dinastiile XVIII – XX, între anii 1562-1085;

8. **Epoca Regatului târziu**, numită şi **A treia Perioadă intermediară** cu dinastiile XXI – XXXI, între anii 1085-332;

În timpul Regatului târziu, se disting mai multe subperioade:

a) 1085-525 –cu dinastiile XX-XXVI, caracterizată printr-o prelungită decădere politică şi economică;
b) 525-404 – dinastia XXVII este Ahemenidă (perioada dominaţiei persane);
c) 404-341– dinastiiile XXVIII-XX sunt egiptene, marcând înlăturarea temporară a dominaţiei persane;
d) 341-332 – dinastia XXXI, care este de asemenea Ahemenidă.

9. În anul 332 a.C. Alexandru cel Mare cucereşte Egiptul şi este acceptat ca faraon egiptean. După moartea regelui macedonean, în Egipt se formează regatul elenistic al Lagizilor care va dura până în anul 30 a.C., când romanii au cucerit Egiptul şi l-au transformat într-o provincie cu un statut special. În această situaţie va rămâne până la sfârşitul domniei lui Teodosius cel Mare (395 p.C), când Imperiul Roman este definitiv împărţit în două părţi, Imperiul de Apus şi Imperiul de Răsărit, acesta din urmă transformându-se treptat în imperiul grec bizantin, Egiptul aparţinând acestuia din urmă. Între anii 639-641, Egiptul este ocupat de arabi, care au arabizat din punct de vedere lingvistic populaţia autohtonă şi au islamizat-o religios.

1.3. **Epoca Predinastică**

Aşa cum dovedesc descoperirile arheologice, Egiptul a fost populat încă din paleolitic. Cele maivechi urme ale existenţei omului datează de circa 350.000 de ani în urmă. Schimbările climaterice pe care clima terestră le-a suferit după ultima glaciaţiune au afectat şi Africa de nord, ceea ce a dus la o treptată emigrare a oamenilor din teritoriile supuse deşertizării către valea Nilului. La tranziţia de la epipaleollitic la neolitic (mileniile VII-VI), se trece, poate sub influenţa Orientului Apropiat, la agricultură şi la creşterea vitelor. Se observă o sporire a numărului aşezărilor atât în Deltă cât şi pe valea fluviului.

Civilizaţiile caracteristice neoliticului egiptean sunt, în nord şi în Deltă, **Merimda**, urmată de **Omari**, iar în Egiptul de Sus, civilizaţiile **tasiană** urmată de civilizaţiile **badariană** şi **amratiană** numite astfel după localităţile Tasa, Badari, aflate lângă Asyut, şi El-Amra, situată la circa 120 km la sud de Badari. Contemporană cu faza târzie a civilizaţiei Merimda, în oaza cu acelaşi nume evolua civilzaţia **Fayum.** Unii arheologi includ civilizaţiile neolitice egiptene în epoca **predinastică «prmitivă»** Aceste civilizaţii se caracterizează prin organizarea societăţii pe baze agricole. Aşezările erau de mici dimensiuni, de tip fermă, în care se practicau deopotrivă creşterea vitelor

(ovine, caprine, porcine şi bovidee), cultivarea plantelor (mai ales grâul şi a orzul) şi unele meşteşuguri (producerea ceramicii, împletitul nuielelor, torsul inului şi prelucrarea pieilor de animal). Ritul funerar reflectă complexitatea concepţiilor religioase specifice procesului tranziţiei de la viaţa se vânător la cea de agricultor. Cimitirile erau în afara spaţiului locuit, la marginea terenurilor cultivabile. Morţii erau aşezaţi pe o parte, în poziţie chircită, şi erau însoţiţi de ofrande alimentare, vase ceramice, mobilier rustic, dar şi de animale vânate. Unele dintre aceste obiceiuri s-au perpetuat timp de milenii, până în epoca istorică.

Între cele două regiuni ale Egiptului, deşi legăturile nu lipseau, erau unele deosebri notabile. În timp ce în Egiptul de Jos prelucrarea pietrei (arme şi unelte de silex, vase) vădeşte o tehnică superioară, Egiptul de Sus excela prin splendida ceramică roşie înrustată şi cu marginea neagră. Treptat, aceste deosebiri se vor estompa, fără însă ca cele două grupuri culturale să fuzioneze complet. Acest proces complex caracterizează întreaga epocă predinastcă, el prelungindu-se şi în epoca istorică.

Civilizaţia de pe malurile Nilului începe să capete o individualitate specific egipteană după începutul mileniului IV a.C.., în epoca eneolitică, deci mult înainte de apariţia statului şi a scrisului. Este ceea ce se numeşte îndeobşte **epoca predinastică,** care durează până în jurul anului 3150 a.C. Civilizaţia caracteristică epocii eneolitice din Egiptul de Sus este cea **nagadiană**, numită astfel după localitatea Nagada, situată pe malul stâng al marii bucle a Nilului. Această civilizaţie cunoaşte trei faze, dar numai ultimele două aparţin epocii predinastice propriu-zise, faza Nagada I corespunzând cu civilizaţia amratiană. În nord, contemporană cu Nagada II (circa 4000-3500), este civilizaţia **gerzeană,** numită astfel după localitatea El Gerzeh, situată pe Nil, la câţiva km de Meidum. Deosebirile între cele două civilizaţii sunt vizibile mai ales în produsele ceramice, dar, trptat, ele se vor influenţa reciproc, fuzionând într-o cultură mixtă, **Nagada III**, care este caracteristică pentru perioada anterioară unificării ţării (circa 3500-3150).

În cursul acestei lungi perioade, progresele realizate – în primul rând economice – de comunităţile omeneşti de pe valea Nilului, precum şi creşterea numărului locuitorilor au avut ca rezultat o tot mai accentuată diferenţiere socială şi o evoluţie spre realizarea unor unităţi politice tot mai cuprinzătoare. Astfel au apărut **nomele** (gr. *nomos* = provincie, regiune), care erau formaţiuni politico-economice adesea concurente, însumând un număr de aşezări. Prin unirea acestor nome, s-au conturat cele maivechi state egiptene: Egiptul de Jos, în Deltă, şi Egiptul de Sus, de-a lungul Nilului. Acest proces s-a petrecut, după toate probabilităţile, în a doua jumătate a fazei Nagada III, când, aşa cum indică cele 9 nume de faraoni mitici păstrate pe Piatra de la Palermo, în Egiptul de Sus domneau regii „Ka", iar în Egiptul de Jos, regii „Scorpion".

Cu toate că Egiptul de Jos şi cel de Sus vor păstra unele particularităţi proprii fiecăruia în întreaga istorie a Egiptului, evoluţia politică a celor două regiuni a fost în general convergentă, datorată mai ales nevoii de a se menţine controlul asupra întregului sistem de irigaţii din aria inundabilă a Nilului. Este de remarcat că apariţia, în Egipt, a metalurgiei cuprului şi, apoi, a bronzului a influienţat într-o măsură mai mică decât în multe regiuni ale Orientului Apropiat transformăile sociale şi politice ale comunităţilor umane, unde progresele agriculturii irigate au contat cel mai mult.

Către finele mileniului al IV-lea a.C., această evoluţie convergentă va sfârşi prin unirea Egiptului de Jos cu cel de Sus. Tot acum apare şi scrierea, în forma sa hieroglifică, cu ajutorul căreia evenimentele, personajele, psihologia socială şi cea individuală, creaţia artistică ş.a., ies din anonimatul preistoriei pentru a da contur istoriei Egiptului. Unificarea a însemnat pentru egipteni nu numai punctul de început al istoriei

lor dar şi armonizarea, în persoana faraonului divinizat, a ordinii sociale şi politice cu ordinea cosmică (eg. *ma'at*).

În conformitate cu tradiţia păstrată de Herodot şi Manethon, faraonul Menes a fost acela care a unificat cele două părţi ale Egiptului; tot el a întemeiat şi oraşul Memphis, situat la limita dintre Egiptul de Sus şi cel de Jos, care a devenit prima capitală a statului egiptean unificat. Inscripţiile egiptene mai amintesc, cam în aceeaşi perioadă, de faraonul Narmer, despre care unii învăţaţi moderni consideră că nu-i decât o altă ipostază a lui Menes. Această perioadă din istoria Egiptului mai este cunoscută şi sub numele de **epoca prethinită**.

Deşi formau un stat unificat, cele două componente teritoriale vor continua să-şi menţină o anumită individualitate încă mult timp. Regii egipteni erau numiţi «regi ai trestiei şi ai albinei», denumiri care simbolizează cele două părţi ale Egiptului unificat, trestia simbolizând delta Nilului, unde această plantă creştea din belşug, iar albina simbolizând Egiptul de Sus. Aceeaşi semnificaţie o avea şi tiara dublă pe care o purtau pe cap faraonii.

Numele localităţilor şi al faraonilor egipteni ne sunt cunoscute adesea în varianta lor greacă. Astăzi noi cunoaştem care erau numele autentice ale celor mai mulţi dintre faraoni. Multă vreme, titlul regal era de fapt o juxtapunere cel mai adesea de cinci nume, dar în timpul vieţii lor numele regilor era cunoscut de foarte puţini, mai ales de preoţii care oficiau cultul suveranului. De aceea, pentru a desemna pe monarhvechii egipteni foloseau numele *pero*, care înseamnă „casă mare", „palat". Denumirea a fost preluată de scriitorii biblici sub forma *par'o(h)*, iar de la aceştia au împruutat-o grecii sub forma *faraon*.

a) **Regatul timpuriu** (31500 -2700, dinastiile I – II)

Această perioadă, cunoscută şi sub numele de "perioadă thinită", (după numele capitalei Thinis) este puţin cunoscută datorită sărăciei izvoarelor.

Încă din această perioadă timpurie regele era înconjurat de o curte numeroasă iar persoana sa era divinizată. El era întruchiparea zeului Horus, protectorul său. Statul egiptean se consolidează, acum apărând nucleul unei armate permanente, un corp judecătoresc şi o administraţie care supravegheau ordinea în stat etc.

b) **Regatul vechi.** (2700-2200, dinastiile III – VI).

Este o perioadă mult mai bine cunoscută, atât prin sursele scrise, cât şi prin marile monumente arhitectonice caracteristice acestei epoci, piramidele.

Piramidele fac dovada concentrării puterii politice în mâinile faraonului, capabil astfel să mobilizeze uriaşe resurse materiale şi umane în slujba asigurării postexistenţei sale, căci piramidele nu sunt altceva decât monumente funerare, menite să asigure postexistenţa a faraonului. Cea mai veche piramidă este cea în trepte, a faraonului Zoser. A fost proiectată de arhitectul Imhotep, singurul personaj cunoscut din arta egipteană, artă prin excelenţă anonimă. Pe timpul faraonului Zoser, Egiptul a purtat războaie cu Ţara Kuş; tot acum avem informaţii despre expediţia din Sinai, peninsula fiind o regiune de unde egiptenii se aprovizionau cu minereu de cupru.

În timpul întregului Regatuluivechi au fost ridicate numeroase piramide, dar cele mai mari, care uimesc până astăzi prin dimensiuni şi perfecţiune, au fost construite în timpul celei de-a patra dinastii. Cele mai importante piramide au fost ridicate în zona Saqqarah şi Gizeh de lângă Cairo şi aparţin faraonilor Snefru, Khufu (Keops), Khafre (Khephren) şi Menkaure (Mikerinos). Spre exemplu, marea piramidă a lui Keops avea o înălţime de 146m, cu o latură de 230m, acoperind o suprafaţă de 4ha. Se consideră că la construirea acestei piramide s-au folosit aproximativ 2.300.000 de blocuri de piatră

fasonată, având fiecare o greutate de cca. 2,5 tone. Pentru construirea unui astfel de monument, au fost mobilizați, timp de mulți ani, zeci de mii de lucrători.

Construcția piramidelor a necesitat un efort colosal ce a secătuit resursele Egiptului. Documentele de epocă lasă să se înțeleagă că populația era nemulțumită, că, probabil, au avut loc revolte şi că în urma acestor nemulțumiri puterea faraonilor a scăzut. Din timpul dinastiei a VI-a, autoritatea centrală este tot mai slabă, observându-se concomitent o creştere a puterii aristocrației nomelor. Nomarhii devin adevărați suverani locali, ceea ce duce la căderea Regatuluivechi şi instalarea Primei perioade intermediare.

c) **Prima Perioadă intermediară** (2200-2060, dinastiile VII – X). Prin perioadă intermediară se înțelege, în istoria Egiptului, o perioadă de regres în plan politic, cultural şi economic. Această primă perioadă intermediară mai este cunoscută şi sub numele de perioada herakleopolitană, deoarece centrul politic al Egiptului era oraşul Herakleopolis. Provinciile țării devin treptat independente. Egiptul de Sus gravita în jurul oraşului Theba, de unde faraonii vor începe procesul de reunificare şi centralizare a țării. Este un moment de transformări politice şi religioase care se caracterizează prin creşterea importanței zeului Osiris, în contrast cu ideea religioasă a Regatuluivechi în care Ra era zeu suprem.

În jurul anului 2060, faraonul Mentuhotep al II-lea din dinastia thebană înfrânge pe regele din Herakleopolis, astfel că în jurul anului 2050 Egiptul este din nou unificat iar puterea centrală reuşeşte să controleze întregul teritoriu.

d) **Regatului mijlociu** (2060-1785; dinastiile XI – XIV). Este o perioadă în care statul egiptean cunoaşte o însemnată dezvoltare economică, ilustrată prin relațiile comerciale cu Creta, Asia Mică, Nubia şi Țara Punt. Theba devine centrul politic şi religios al statului egiptean, iar zeul Amon are o poziție dominantă.

Apogeul politic al Regatului mijlociu este în timpul dinastiei a-XII-a (1991-1785). Capitala statului este mutată la Lisht, lângă Memphis. Fondatorul dinastiei a XII-a este faraonul Amenemhat I (1991-1962), care acordă o mare importanță organizării interne a statului egiptean. Pentru a slăbi forțele centrifuge, desființează funcțiile ereditare, inaugurând sistemul coregenței menit să înlăture tulburările şi neînțelegerile politice de la moartea faraonului. Consolidarea statului este sporită şi de către Senusret I (Sesostris) (1962-1928) care duce o politica externă activă, fixând granița de sud a Egiptului la cea de a două cataractă a Nilului.

Epoca Regatului este epoca de aur a literaturii egiptene. De pe vremea domniei lui Amenemhat I avem scrierea *Învățămintele lui Amenemhat*, iar de pe vremea lui Senusret I, *Povestirea lui Sinuhé*.

Cel mai important faraon din timpul Regatului mijlociu este Senusret al III-lea (1787-1842), care organizează administrația şi micşorează puterea nomarhilor. Anexează şi colonizează Nubia, până la cataracta a II-a, teritoriul Egiptului întinzându-se pe o fâşie de pământ de peste 1000 km de-a lungul Nilului.

În timpul dinastiilor a XIII-a şi a XIV-a, statul egiptean este într-un proces de decădere. Are loc o puternică criză economică şi politică, autoritatea centrală decade. Capitală se mută când la Theba când la Xois în Deltă.

e) **A doua Perioadă intermediară** (1785-1580; dinastiile XV – XVII). Începutul celei de-a doua Perioade intermediare este marcată de pătrunderea hicsoşilor şi instaurarea dominației lor politice.

Tradiția istorică păstrată la Manethon explică numele de hicsoşi ca semnificând "conducători ai ținuturilor pustiurilor" sau "conducători pastori". Nu ştim multe lucruri despre originea acestora. Se pare că ei veneau din Peninsula Sinai sau din regiunea syro-

palestiniană. Unele antroponime se pare că au origine hurrită, dar după alte indicii lingvistice, cea mai mare parte a lor pare să fi fost semiți. Nivelul cultural şi economic al acestora era inferior celui al egiptenilor.

Ceea ce le-a permis să se impună a fost însă tehnica de luptă care era superioară aceleia a egiptenilor. Ei foloseau carul de luptă şi calul, necunoscute până atunci în Egipt. Ei au pătruns lent, mai întâi ca mercenari ai diferiților principi din Deltă, apoi ca stăpânitori. Fiind însă puțini la număr, ei au dominat mai cu seamă Delta, dominația lor asupra Egiptul de Sus exercitându-se prin intermediul unor conducători locali.

Stăpânirea hicsoşilor a constituit o perioadă de regres a statului şi a civilizației egiptene. Centrul stăpânirii hicsoşilor a fost la Avaris, în marginea de est a Deltei. În aceeaşi perioadă, la Theba continua să existe regi locali, inițial supuşi hicsoşilor.

O dată cu dinastia a XVII-a, faraonii din Theba încep lupta pentru izgonirea stăpânitorilor hicsoşi, care vor fi alungați de către faraonul Ahmosis, întemeietorul dinastiei a XVIII-a, în 1580 a.C., punându-se astfel bazele unei noi epoci de înflorire a statului egiptean.

f) **Regatului nou** (1580-1085, dinastiile XVIII – XX). În timpul Regatului nou, statul egiptean cunoaşte cea mai mare dezvoltare din multimilenara sa istorie. Egiptul devine cel mai important stat al epocii, un adevărat imperiu, dominația faraonilor ajungând până pe cursul mijlociu al Eufratului. În plan economic, înflorirea se datorează progreselor tehnice remarcabile în ceea ce priveşte agricultura, torsul, țesutul, metalurgia bronzului. Sursele menționează şi utilizarea fierului meteoritic.

Statul egiptean avea o puternică armată care folosea calul şi carul de luptă precum şi arme de mai bună calitate.

Cei mai importanți faraoni din dinastia a XVIII-a sunt Thutmosis I (1526-1512) şi Thutmosis al II-lea (1512-1503), care pun bazele statului mondial egiptean. În urma companiilor militare, puterea faraonilor se întinde până dincolo de cea treia cataractă a Nilului. Către nord-est, Egiptul domina întreaga regiune syro-palestiniană până la Eufrat.

Lui Thutmosis al II-lea îi urmează la conducere văduva şi sora sa vitregă, fiica lui Thutmosis I, Hatşepsut (1503-1482), care va conduce o vreme în numele fiului său vitreg, pentru ca mai târziu să se proclame regină, fiind prima femeie faraon în istoria statului egiptean. În timpul domniei sale, statul egiptean cunoaşte un moment de relativă decădere. Acum a fost construit marele templu de la Deir el-Bahari, de lângă Theba, capodoperă a arhitecturii egiptene.

După moartea reginei Hatşepsut, urmează la tron regele Thutmosis al III-lea (1482-1450), cel mai de seamă faraon din timpul Regatului nou. Sursele istorice spun că a purtat nu mai puțin de 17 războaie. Face numeroase campanii militare, timp de 20 de ani, în Syria şi Palestina, în urma cărora imperiul egiptean îşi fixează hotarul de nord pe Eufrat. În această regiune, regele egiptean va intra în conflict cu statul Mitanni, care va fi înfrânt în mai multe bătălii. În sud, statul egiptean se întindea până la cea de-a patra cataractă a Nilului.

Îi urmează la domnie faraonul Amenhotep (Amenophis) al II-lea (1450-1425). În timpul acestuia şi a urmaşului său, Thutmosis al IV-lea, în Egipt au loc unele răscoale care au fost înăbuşite în sânge. În timpul domniei lui Amenhotep al III-lea (1417-1379), statul egiptean se afla în culmea puterii sale. Curtea regală a fost de o splendoare fabuloasă. Noul templu ridicat lui Amon, aşa numitul templu din Luxor, şi templul pentru pomenirea faraonului, din care s-au păstrat sculpturi uriaşe, înfățişându-l pe rege – aşa numiții "coloşi ai lui Memnon" –, eclipsau prin grandoarea lor tot ce se crease mai înainte în capitală.

Urmează domnia lui Amenhotep al IV-lea (1379-1361). Acest faraon este autorul unei importante reforme religioase, menite să micşoreze puterea preoţimii din Theba care se consolidase în jurul templului zeului Amon. Amenhotep creează o religie monoteistă, bazată pe doctrina unei divinităţi omniprezente, Aton (reprezentarea discului solar), faraonul devenind pontif suprem şi profet al noii religii. El adoptă de aceea un nou nume Ahnaton ("Bun pentru soare"), şi construieşte o nouă capitală fabuloasă, Akhenaton ("Orizontul lui Aton"), lângă actuala localitate El Amarna. În noua capitală, înfrumuseţată cu numeroase palate şi temple, faraonul a adunat şi arhivele statului egiptean.

Cercetările arheologice de la Tell el Amarna au scos la iveală această splendidă capitală. Cu această ocazie a fost descoperită şi arhiva statului egiptean care oferă un mare număr de informaţii despre raporturile internaţionale ale Egiptului. Documentele erau scrise în babiloniană, care era limba diplomatică internaţională a vremii. Judecând după aceste documente Egiptul întreţinea raporturi comerciale şi diplomatice cu un mare număr de ţări din Orientul apropiat.

Reforma religioasă nu a avut rezultatele dorite. Ea nu a reuşit să înfrângă decât temporar puterea preoţimii thebane şi a aristocraţiei nomelor. Opoziţia internă la această reformă a avut ca rezultat slăbirea prestigiului statului egiptean în exterior, care era contestat mai ales în regiunea syro-palestiniană.

După moartea lui Amenhotep al IV-lea, urmaşii săi nu au mai reuşit să susţină această reformă religioasă şi, sub presiunea preoţimii thebane, cultul zeului Amon şi al celorlalţi zei tradiţionali au fost treptat restabilite. Dintre regii care au succedat lui Amenhothep al IV-lea, merită amintit Tutankhamon (= Chipul vieţii lui Amon), nu atât prin realizările sale, căci a domnit puţini ani şi a murit tânăr, ci pentru că mormântul său nu a fost profanat de-a lungul mileniilor, fiind descoperit de arheologul englez Howard Carter, în anul 1922. Bogăţia extraordinară a acestui mormânt face dovada deopotrivă a măiestriei artistice avechilor egipteni şi a poziţiei excepţionale a faraonului în socieatea egipteană.

În timpul dinastiei a XIX-a (1320-1200), statul egiptean cunoaşte o nouă perioadă de înflorire. Iniţiatorul acestei dinastii a fost Horemheb, care a fost un bun administrator şi un comandant militar remarcabil. Capitala statului egiptean se mută de la Theba la Tanis, în Deltă.

În timpul domniilor faraonilor Ramses I (1320-1318), Seti I (1318-1304) şi Ramses al II-lea (1304-1236), este perioada apogeului politicii expansioniste a dinastiei a XIX-a. Regiunea vizată de această politică este Palestina, Fenicia şi Syria, teritorii asupra cărora îşi îndreptau atenţia şi regii hittiţi. Punctul culminant al acestui conflict a fost bătălia de la Kadeş (1299 a.C.), când regele hittit Muwatalli iniţiază o puternică coaliţie anti-egipteană în Syria. Această bătălie este cunoscută atât din surse egiptene cât şi din surse hittite. Bătălia s-a terminat nedecis, dar expansiunea egipteană către nord a fost stopată. Bătălia de la Kadeş a inspirat o remarcabilă creaţie literară egipteană, *Poemul lui Pentaur*, în care erau glorificate "victoriile" lui Ramses al II-lea. Sursele hittite, mult mai sobre, consemnează doar că bătălia s-a terminat nedecis. Conflictul dintre egipteni şi hittiţi se încheie printr-o pace de compromis, textul tratatului semnat fiind primul text de acest gen cunoscut în istoria universală.

Ramses al II-lea a avut o domnie foarte lungă (67 ani), Egiptul cunoscând acum apogeul teritorial şi cultural. În timpul domniei lui Ramses al-II-lea au fost ridicate mari edificii, cum au fost templu de la Abu-Simbel, marea colonadă de la Karnak, şi Rameseumul. Templul de la Abu Simbel era în Nubia. Actualmente, prin construirea lacului de acumulare „Naser" de la Assuan, templul a fost decupat din stâncă şi

reconstruit, pentru a putea fi admirat. Ramaseumul se afla la vest de Theba, în apropierea ei. Este un templu funerar, din care s-au păstrat resturile unei statui colosale a lui Ramses al II-lea, cu înălțimea de 18 m ce cântărea circa 1000 de tone.

După domnia lui Ramses al II-lea, Egiptul cunoaşte o perioadă de decădere, datorată invaziei popoarelor mării. Sub această sintagmă ("invazia popoarelor mării" sau "invazia egeeană") se înțelege astăzi o vastă mişcare de populații, cunoscută mai cu seamă prin efectele sale ultime: mari tulburări în bazinul egean, Anatolia, regiunea syro-palestiniană şi Egipt. Printre urmările foarte evidente ale acestor mişcări de populație, se numără distrugerea statului hittit, instalarea filistenilor în Palestina, slăbirea statelor miceniene. Singurul care reuşeşte să se opună acestor invadatori este Egiptul, O lungă inscripție gravată pe zidurile templului de la Karnak vorbeşte despre victoria obținută împotriva lor de fiul lui Ramses al II-lea, faraonul Merneptah (1236-1222).

Eforturile militare prelungite au dus la slăbirea autorității centrale şi la degradare economică, crescând în schimb influența preoțimii din Theba şi a comandanților militari. Între anii 1200-1085, sunt faraoni din dinastia a XX-a. Criza economică şi politică, însoțită de frământări populare, a însemnat o perioadă de instabilitate, deoarece în 87 de ani (1200-1113) s-au succedad nu mai puțin de 10 faraoni.

Dintre aceştia, cel mai remarcabil este Ramses al-III-lea (1198-1166). Domnia acestuia este confruntată cu asaltul popoarelor mării asupra Egiptului: lybienii atacau dinspre vest, alte populații atacau în Deltă. Numele acestor populații apare pe zidurile templului său de la Medinet-Habu.

Eforturile militare prelungite şi costisitoare au slăbit statul egiptean, astfel că, după domnia lui Ramses al III-lea, concomitent cu degradarea economică, puterea centrală face tot mai multe concesii preoților lui Amon din Theba şi principalilor comandanți militari. La sfârşitul dinastiei, marele preot al lui Amon devine faraon la Theba, iar în Egiptul de Jos se constituie o dinastie paralelă, cu centrul la Tanis.

g) **Regatul târziu** (1085-332, dinastiile XXI-XXXI).

Este o perioadă de decădere a Egiptului. Teritoriul se micşorează mult, iar prestigiul extern al țării are, cu rare excepții, mult de suferit. Poziția de arbitru în regiunea syro-palestiniană se prăbuşeşte în favoarea altor puteri. În interior, puterea politică a trecut adeseori pe seama unor dinastii străine.

Dinastiile a XXII-a şi a XXIII-a sunt lybiene, prin aşezare unor triburi lybiene în Egipt. Piankhy, suveran al regatului etiopian cu centrul la Napata, îşi extinde, în anul 730 a.C., autoritatea asupra Egiptului de Sus şi Mijlociu, dominația etiopiană fiind instaurată pe teritoriul Egiptului până la cea de a şasea cataractă a Nilului.

Între anii 751-656, este perioada dinastiei a XXV-a, care este etiopiană. În timpul acestei perioade se răspândeşte scrierea demotică. Egiptul de Jos manifestă o relativă rezistență față de dinastia etiopiană.

În anul 674 a.C., are loc prima incursiune assyriană la hotarele Egiptului. În anul 671, armatele assyriene, conduse de regelui Asarhaddon, invadează valea Nilului şi ocupă oraşul Memphis, ocupația assyriană exercitându-se asupra unei părți însemnate din teritoriul Egiptului. În anul 663 a.C., ofensiva etiopiană condusă de regele Teutamon atinge delta Nilului, dar assyrienii îi înfrâng pe etiopieni şi cuceresc Theba, pe care o jefuiesc. Reprezentanții dinastiei etiopiene sunt izgoniți din Egipt. Ei vor domni în continuare în Nubia asupra unui regat cu capitala la Napata şi apoi la Meroe, păstrând numeroase elemente ale civilizației egiptene.

În jurul anului 655 a.C., Psametic I din Sais, vasal al Assyriei, profită de slăbirea puterii suverane impunându-şi autoritatea asupra Egiptului de Sus, până la prima

cataractă. Perioada Saită (663-525) este marcată de evenimente importante în Orientul mijlociu şi apropiat, de ridicarea puterii medo-persane, care răstoarnă echilibrul politic regional. În urma acestor schimbări, Imperiul assyrian este desfiinţat, locul său fiind ocupat de Imperiul persan.

h) **Dominaţia persană** (525-332, dinastiile XXVII-XXXI). În timpul faraonului Psametic al III-lea, în 525, perşii, sub conducerea regelui Cambyses, cuceresc Egiptul, pe care îl transformă într-o satrapie a vastului lor imperiu, cu capitala la Memphis, regii Ahemenizi luându-şi şi titlul de faraon.

Principalul izvor pentru cunoaşterea perioadei de început a dominaţiei persane sunt *Istoriile* lui Herodot.

Dominaţia persană a fost suportată greu de egipteni, deşi regii perşi au încercat să atragă de partea lor aristocraţia şi preoţimea egipteană. În lupta lor împotriva dominaţiei persane, ei sunt adesea ajutaţi de greci care urmăreau slăbirea statului persan. În anul 404, Amyrtaios din Sais (fondatorul dinastiei a XXVIII-a) se răscoală împotriva perşilor, fiind susţinut de către greci. Dinastiile a XXVIII- XXX (404-341) sunt egiptene. În 343 a.C., perşi pornesc contraofensiva, alungă pe ultimul faraon egiptean, Nectanebos al II-lea, în Nubia, dominaţia persană fiind iarăşi restaurată, dinastia a XXXI-a fiind Ahemenidă.

În anul 332 a.C., Alexandru Macedon, în urma unei campanii fulgerătoare, cucereşte Egiptul fără luptă şi este aclamat faraon. După moartea lui Alexandru, datorită luptelor dintre diadohi, vastul imperiu creat de el se fărâmiţează. Primul care se individualizează politic este Egiptul. Aici generalul Ptolemaios, fiul lui Lagos, va întemeia statul elenistic al Lagizilor. În epoca elenistică, Egiptul constituie un stat puternic, condus de o aristocraţie greco-macedoneană, care a preluat multe elemente egiptene.

Acest stat va dura până în anul 30 a.C., când a fost desfiinţat de romani. Din această perioadă, Egiptul va face parte din Imperiul roman, bucurându-se în cadrul acestuia de un statut special, fiind considerat proprietatea împăratului.

În timpul stăpânirii romane, elementul greco-macedonean continuă să joace un rol important, în Egipt romanizarea fiind nesemnificativă. Totuşi, în perioada stăpânirii romane, milenara civilizaţie egipteană era la apusul său. Noile realităţi politice, religioase şi ideologice din Imperiu au determinat politica de persecutare avechii religii egiptene, care a fost elementul cel mai conservator în timpul dominaţiilor străine. Închiderea templelor, începută în anul 356 de împăratul Constantius al II-lea, a fost dusă la bun sfârşit, prin masacrarea preoţilor Serapeumului din Memphis din anul 391, în urma edictului împăratului Teodosius din anul 380, prin care creştinismul era proclamat religie oficială a statului roman.

După împărţirea definitivă a Imperiului roman, Egiptului rămâne în graniţele Imperiului de răsărit, până în 639/643 când are loc cucerirea arabă. Deşi reprezentau doar aproximativ 10% din populaţie, arabii reuşesc să-i islamizeze pe egipteni şi să le arabizeze limba. Tot mai puţinii vorbitori aivechii limbi egiptene, copţii, vor supravieţui până în epoca modernă, iar limba coptă va subzista până astăzi doar ca limbă liturgică.

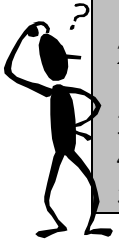

Întrebări recapitulative

1. Cum s-a format poporul egiptean?
2. Prin ce se caracterizează istoria şi civilizaţia Egiptului în raport cu cele contemporane din Orient?
3. Care sunt marile perioade ale istoriei Egiptului?
4. Care au fost direcţiile principale ale politicii externe egiptene?
5. Prin ce se caracterizează Egiptul în epoca Regatului târziu?

2 MESOPOTAMIA

2.1. **Țara şi populația.**

Mesopotamia a fost ca şi Egiptul unul dintre cele mai strălucite centre de civilizație din antichitate.

Numele se întâlneşte pentru prima dată la istoricul grec Polybios (sec. II a.C.) şi constituie traducerea greacă a sintagmei biblice, Aram Naharaim, „Țara dintre râuri".

Denumirea nu are conotații etnice, fiind una strict geografică, ce desemnează teritoriul cuprins între Tigru şi Eufrat, teritoriu care aparține astăzi Irakului, Syriei şi Turciei. Cele două fluvii izvorăsc din Munții Armeniei şi curg paralel pe o distanță de câteva mii de kilometri, delimitând o câmpie aluvionară unde, în antichitate, datorită unei rețele dese de canale de irigație, se practica o agricultură foarte profitabilă

În antichitatea timpurie, apele celor două fluvii nu se uneau. Dar masa mare de aluviuni pe care acestea le transportă şi le depun la vărsare în Golful Persic a făcut ca uscatul să înainteze în golf şi să unească cele două ape. Acest fapt rezultă foarte limpede din studiile geologice precum şi din unelevechi documente sumeriene care spun că oraşul Eridu se afla la „țărmul mării", iar arheologii n-au reperat nici o urmă de viață omenească mai la sud de această localitate.

Această realitate geografică, explică de ce Mesopotamia este lipsită de zăcăminte minerale. Excepție face numai petrolul, care a fost cunoscut de timpuriu, bitumul fiind folosit ca liant în construcții. Tot această realitate geografică explică una din caracteristicile cele mai importante ale civilizației mesopotamiene, anume absența pietrei de construcție, ceea ce i-a obligat pe locuitori să folosească în construcții cărămizile uscate la soare, de unde, slaba rezistență şi masivitatea acestora.

Teritoriul Mesopotamiei este mărginit la est, dar mai ales la vest, de teritorii aride. Dacă n-ar fi apele celor două fluvii care să permită practicarea irigației şi Mesopotamia ar fi de asemenea un teritoriu deşertic.

Poziția geografică a Mesopotamiei, ca teritoriu deschis în toate direcțiile, a făcut ca aici să vină de-a lungul secolelor numeroase populații atrase de posibilitatea unei existențe mai uşoare. Dinspre răsărit, din munții Assyriei şi ai Elamului, dinspre vest şi sud-vest, din pustiurile Siriei şi Arabiei, numeroase triburi au venit spre câmpia roditoare dintre Tigru şi Eufrat, împinse de fenomenul deşertizării, sau atrase de viața civilizată de acolo. Pe fâşia de pământ dintre cele două fluvii s-au aşezat în antichitate populații diverse, cu origini cunoscute sau mai puțin cunoscute: sumerieni, accadieni, amoriți, aramei, guti, kassiți, hurriți, medo-perşi, greci. Acestea au contribuit, fiecare în felul său, la realizarea splendidei civilizații mesopotamiene, care a influențat profund civilizațiile născute în arii geografice apropiate.

Deoarece în Mesopotamia nu putem vorbi, ca în Egipt, de un singur popor, ci de numeroase populații cu origini şi limbi uneori foarte diferite, explică de ce pentru istoria acestei regiuni se foloseşte o denumire geografică şi nu una etnică. În istoriografie, pentru trecutul acestei regiuni se mai folosesc totuşi şi alte denumiri, cum ar fi Babilonia şi Chaldeea, dar acestea sunt mai puțin potrivite deoarece acoperă numai unele epoci din istoria Mesopotamiei.

2.2. **Periodizarea istoriei Mesopotamiei**

1. **Epoca preistorică** – sfârşitul mileniului V-jumătatea mileniului IV
2. **Epoca protoliterară** – 3350-3000
3. **Epoca sumeriană** – a doua jum.a mil. al IV-lea – 2350
4. **Epoca accadiană sau sumero-accadiană** – 2350-2150
5. **Epoca dominației gutilor** – 2191- cca. 2116
6. Ep**oca celei de a III-a dinastii din Ur, sau Epoca renaşterii sumeriene** – 2116-2004

Începând cu pătrunderea amoriților, istoria Mesopotamiei se complică, deoarece aceştia formează mai multe state contemporane:

7. **Epoca Isin şi Larsa – cca. 2025 - 1763**
8. **Epoca Regatului vechiului Babilon** – 1764-1595
9. **Epoca kassiților** – 1595-1157
10. **Epoca assyriană** – cca. 1157-612
11. **Epoca Regatului Noului Babilon** – 612-539
12. **Epoca dominației persane** -539-330
13. **Epoca elenistică** – 330-cca. 63

2.3. **Preistoria Mesopotamiei**

Dealurile de la poalele munților Zagros din nordul Mesopotamiei, ținut numit în antichitate Assyria, pare să fi fost una din regiunile în care a apărut una dintre cele maivechi civilizații bazate pe agricultură şi pe creşterea vitelor. Una din primele aşezări este cea de la **Jarmo**, ale cărei prime niveluri sunt anterioare inventării ceramicii.vechimea acestei aşezări este către finele mileniului al VIII şi începutul mileniului al VII-lea. O cultură mult mai avansată, numită după tipul de aşezare de la **Hassuna**, de lângă Mosul de asăzi, în nordul Irakului, se întinde asupra întregii Mesopotamii de sus.

O etapă şi mai avansată, în care cuprul apare pentru prima oară, este cultura **Tell Halaf**, numită astfel după aşezarea aflată lângă izvorul râului Khabur, dar centrul său a fost în aria Mosul. Această cultură acoperea o arie largă din Assyria în sud-estul Turciei şi Mediterana. Mai departe, în sud-est, există o cultură similară, însă ceva mai recentă, numită **Samarra**, după localitatea aflată pe Tigrul Mijlociu; aceste două culturi, ale căror produse de excepție sunt vasele foarte frumos pictate, au fost înlocuite de cultura numită **Ubaid** (4200-3500). Ea este numită astfel de la aşezarea de lângă Ur, Al Ubaid sau El Obeid, în sudul Mesopotamiei. Cultura ubaidiană acoperă întreaga Mesopotamie şi nordul Siriei şi are legături cu culturile contemporane de pe platoul iranian şi din Anatolia. Deşi există unele diferențe de detaliu între nordul şi sudul culturii Ubaid, aspectul general este de o mare omogenitate de la Golful Persic la Marea Mediterană.

În sudul Mesopotamiei, cultura Ubaid a fost considerată mult timp ca fiind cea mai veche. Săpăturile arheologice din perioada interbelică au arătat totuşi că au existat aşezări maivechi, mai ales la Eridu.

2.4. **Perioada protoliterară**

După perioada relativ unitară reprezentată de cultura ubaidiană, spre mijlocul mileniului al IV-lea a.C., nordul şi sudul Mesopotamiei cunosc evoluţii divergente; în timp ce în nord culturile care au urmat culturii Ubaid, numite **Gawra**, după tipul de aşezare Tepe Gawra, şi Ninevite, aduc puţine inovaţii, sudul face saltul decisiv la o civilizaţie înaltă, pentru care a fost introdusă denumire a de perioada protoliterară. În plan arheologic, perioada protoliterară corespunde ultimelor faze ale culturii arheologice **Warka**, cuprinse între anii 3500-3300 a.C., şi nivelelor IV şi III din cultura **Djemedet Nasr**. De fapt, prin perioada protoliterară specialiştii înţeleg acea perioadă de început a istoriei Mesopotamiei, când îşi face apariţia scrisul. Primele documente scrise sunt reprezentate de tăbliţele de argilă, descoperite în templul zeului Eanna, principalul sanctuar din Uruk, acoperite cu calcule. Cea mai veche formă a scrierii era pictografică: picturi de diferite animale, părţi ale corpului omenesc, grâne, vase etc., erau incizate cu un stylus în pasta crudă, înainte ca aceasta să fi fost uscată la soare. Încă din această perioadă se folosea sistemul zecimal. Numeralele erau exprimate, pentru zeci, prin impresiuni circulare, iar pentru unităţi prin impresiuni semicirculare. Simboluri pur convenţionale au fost folosite de la început alături de pictură. Multe dintre semnele pictografice din această foarte veche scriere au supravieţuit, cu unele mici modificări, în scrierea cuneiformă care de fapt este o dezvoltare a acesteia.

Unele particularităţi ale acestei scrieri arată clar că cel de-al doilea grup de texte pictografice (Warka III, Djemedet-Nasr) au fost scrise în sumeriană şi că este probabil ca şi primul grup de texte (Warka IV) să fi fost în aceeaşi limbă. Altfel spus, civilizaţia protoliterară a Mesopotamiei a fost dezvoltată de sumerieni, poporul istoric cel maivechi din sudul Mesopotamiei.

2.5.**Epoca sumeriană**

Numele de Sumer este de origine accadiană. Sumerienii îşi numeau propria ţară **Kengir** sau **Kalam**. Partea de nord a Mesopotamiei se numea în sumeriană **Uri**. Prima epocă istorică a Mesopotamiei, cea sumeriană, este perioada înfloririi unei civilizaţii extraordinare, în care s-au pus bazele panteonului mesopotamian, a fost creată scrierea cuneiformă, iar artele şi ştiinţele au înregistrat progrese remarcabile.

Cercetătorii admit, în general, că sumerienii nu au fost autohtoni în patria lor istorică. Acest lucru rezultă din analiza lingvistică a numelor de locuri din Sumer şi a unor cuvinte referitoare la agricultură şi la meseriile de bază păstrate în sumeriană, care nu se explică prin această limbă.

Cele maivechi urme de locuire din sudul Mesopotamiei datează din jurul anului 4500 a.C. Sunt agricultori originari din regiunile mai înalte din nord sau din est, cunoscut sub numele de ubaidieni. Despre limba acestei populaţii nu se ştie mai nimic, cu excepţia acelor urme păstrate într-un număr de denumiri geografice şi de cuvinte din sumeriană. Unii învăţaţi denumesc această populaţie subareană şi cred că este originară din regiunea Subir, aflată în nordul Mesopotamiei. După ubaidieni, au venit triburile semitice originare din nord şi din vest, infiltrate în regiune ca agricultori sau cuceritori.

Originea sumerienilor nu este clară. În Biblie, s-a păstrat o preţioasă tradiţie care spune că sumerienii erau veniţi de undeva din Orient. Sunt cel puţin două teorii majore referitoare la originea acestei populaţii. Una dintre ele susţine originea nordică a sumerienilor, din sudul Mării Caspice şi din nordul Iranului. Această ipoteză se sprijină

mai ales pe unele vagi asemănări dintre limba sumeriană cu limbile turcice. Cea de a doua teorie susține originea răsăriteană a sumerienilor, din aria civilizației Indusului, fiind invocate în favoarea sa unele asemănări dintre cele două civilizații. Nici una din cele două teorii nu este suficient de argumentată pentru a putea fi considerată sigură.

Nici data sosirii sumerienilor în patria lor istorică nu este certă, opiniile cercetătorilor mergând de la jumătatea mileniului al IV-lea a.C., până către începutul mileniului al-III-lea. În tot cazul, civilizația sumeriană este produsul fuziunii etnice şi culturale între populațiile ubaidiene, semitice şi sumeriene; ea este numită sumeriană, deoarece limba sumeriană este aceea care a dat expresia scrisă a acestei civilizații.

Limba sumeriană, cunoscută din numeroase inscripții, este atestată încă din jurul anului 3100 a.C. Ea a fost înlocuită treptat, după anul 2000 a.C. ca limbă vorbită de limba semitică accadiană, dar a supraviețuit ca limbă de cult până târziu, la începutul epocii persane. Afinitățile lingvistice ale limbii sumeriene nu au putut fi stabilite cu siguranță; dintre toate apropierile făcute, cele mai semnificative sunt cele cu limbile turcice. Ea este o limbă de tip aglutinant, deoarece păstrează rădăcina intactă, în timp ce exprimarea diferitelor schimbări morfemice se face cu ajutorul prefixelor, infixelor şi sufixelor. Limba sumeriană avea cel puțin două dialecte, cel mai important fiind *eme - KU*, dialectul oficial sumerian, şi *eme -SAL*, dialectul folosit în compunerea imnurilor şi incantațiilor.

Cercetările arheologice din sudul Mesopotamiei precum şi datele oferite de inscripții arată că din a doua jumătate a mileniului al IV-lea se produce o dezvoltare economică, ce are la bază progresele din agricultură, meşteşugărit şi comerțul la mare distanță. Este vorba de folosirea pe scară din ce în ce mai largă a irigațiilor artificiale, de cultivare a unor noi soiuri de cereale, mai productive. Apoi, dezvoltarea metalurgiei bronzului a contribuit la confecționarea unor arme mai bune şi la stabilirea unor relații cu Anatolia, Assyria şi Iranul, unde existau zăcăminte de cupru şi de cositor.

Pe fundalul acestei dezvoltări economice, se cristalizează aristocrația sumeriană denumită în textelevechi cu termeni de *lugal*, *ensi* şi *patesi*. În ceea ce priveşte oamenii de rând, liberi din punct de vedere juridic, cea mai răspândită denumire este cea semitică păstrată în *Codul lui Hammurabi*, – *muşkenum*.

La începutul epocii sumeriene nu exista un stat cu acest nume, forma de organizare politică fiind cea de oraş-stat. Principalele oraşe-state sumeriene erau: Eridu, Ur, Larsa, Umma, Uruk, Nipur, Surrupak, Kiş.

Cele mai importante izvoare referitoare la istoria Sumerului sunt listele dinastice, în care faptele mitice se împletesc cu cele reale. În aceste liste dinastice, trecutul istoric al Mesopotamiei se împărțea în două mari perioade: înainte şi după potop. Aceeaşi împărțire se regăseşte şi în opera lui Berosos, scriitor de origine greco-chaldeană, autor al unei istorii a Mesopotamiei în limba greacă.

Aşa cum reiese din izvoarele mai sus amintite, între oraşele-stat sumeriene sa dus o acerbă luptă pentru hegemonie. Se pare că aceste lupte erau determinate într-o bună măsură de necesitatea de a controla întregul sistem de irigație, care avea o importanță vitală pentru economia sumeriană. Într-o primă perioadă, regele din Lagaş a avut o poziție dominantă stăpânind şi peste Ur. În 2850 a.C. Lagaşul îşi pierde această poziție, devenind dependent de Suruppak. Ulterior şi oraşul Suruppak îşi pierde întâietatea, oraşul Ur căpătând un rol dominant. Concomitent cu ridicarea oraşului Ur, capătă importanță alte două centre: Kiş şi Lagaş.

Întemeietorul dinastiei din Lagaş este Ur Nanşe, în anul 2520 a.C. În 2400 oraşul este încă un centrul important, aşa cum o dovedesc reprezentările de pe "Stela vulturilor", dar la scurt timp supremația sa este contestată de către conducătorii Ummei.

După unele tulburări sociale Lagaşul cunoaşte o nouă dezvoltare în timpul lui Urukagina (cca. 2360 a.C).

Despre acest rege vorbesc un mare număr de inscripţii, care îl prezintă ca pe un monarh preocupat de bunul mers al ţării. În timpul său a fost elaborat cel maivechi cod de legi cunoscut până acum, cu un conţinut variat. Regele Urukagina ia unele măsuri în folosul populaţiei sărace. Restabileştevechile dări în natură, ca şi vechea organizare judecătorească a comunităţilor rurale. A micşorat dările la care erau supuşi meseriaşii, a interzis sechestrarea averii mobile şi imobile a militarilor şi văduvelor şi a pus pe cetăţeni sub protecţia legilor împotriva cămătăriei omorurilor, jafurilor.

Activitatea reformatoare a lui Urukagina a fost întreruptă, după opt ani de domnie, de un nou conflict cu oraşul Umma; Urukagina a fost înfrânt, iar Lugalzaggisi impune dominaţia Ummei asupra Lagaşului.

Regele Lugalzaggisi (2373-2349) a cucerit şi celelalte oraşe sumeriene, realizând pentru prima oară unitatea politică a Sumerului. Documentele din timpul domniei acestui rege spun că ţara sa se întindea de la Golful Persic până la "Marea de Sus" (Marea Mediterană). Capitala acestui întins stat a fost Urukul.

2.6.**Epoca accadiană**

Forma predominant sumeriană a civilizaţiei Mesopotamiene a fost treptat înlocuită de cea accadiană, numită astfel de la oraşul Accad. Nu ştim unde se afla exact această localitate, deoarece cercetările arheologice nu au reuşit să-l identifice. Sursele documentare contemporane lasă loc ipotezei că, probabil, oraşul se afla pe malul stâng al Eufratului, aproximativ în locul unde acesta se apropia cel mai mult de Tigru.

Accadienii erau semiţi care locuiau din timpuri imemoriale în sudul Mesopotamiei. Profitând de împrejurările istorice care au dus la slăbirea statelor sumeriene, accadienii au devenit elementul etnic cel mai important din punct de vedere politic. Ei erau sub o puternică şi benefică influenţă sumeriană.

Cel care a instaurat dominaţia accadienilor în sudul Mesopotamiei a fost Sargon (2371-2315), care a fost unul din marii suverani din Mesopotamia. Faptele sale au inspirat unele povestiri legendare apărute mai târziu, prin care regele accadian poate fi aseamănat cu Moise, Cyrus şi Romulus.

Sargon a creat un puternic stat bazat pe o economie şi o armată foarte puternice. A purtat numeroase războaie cu Elamul, Assyria, cu principatele din Anatolia şi Syria şi chiar cu Cyprul. Toate aceste expediţii militare victorioase au sporit foarte mult teritoriul statului accadian şi au mărit prestigiul internaţional al lui Sargon. El se proclamă "stăpânitor al celor patru ţinuturi ale lumii", titulatură care va fi preluată şi de alţi mari monarhi de mai târziu din Mesopotamia, Assyria şi Iran.

După moartea lui Sargon I, urmaşii săi au trebuit să facă faţă unor mari nemulţumiri populare, în condiţiile în care puterea centrală a fost treptat slăbită ca urmare a disputelor pentru putere dintre aceştia. În timpul domniei regelui Naram-Sin (2291-2254), imperiul creat de Sargon cunoaşte o nouă perioadă de prosperitate economică, de afirmare politică şi culturală. Pe vremea sa limba accadiană se răspândeşte ca limbă diplomatică şi de administraţie în Orientul mijlociu şi apropiat.

Sfârşitul epocii accadiene a fost provocat de pătrunderea treptată a unor populaţii străine atrase de rodnicia şi bogăţia ogoarelor accadiene, dar şi de slăbirea statului accadian care nu mai putea face faţă numeroşilor inamici dinăuntrul şi din afara ţării. Dinspre apus, Accadul era atacat de triburile semitice ale amoriţilor, iar dinspre răsărit, de dincolo de Tigru, de populaţia gutilor. De fapt, elemente numeroase al acestor

populaţii pătrunseseră mai demult în Mesopotamia ca lucrători agricoli şi meseriaşi. Pe la 2191 a.C., gutii reuşesc să-şi impună dominaţia în Mesopotamia, inaugurând o nouă perioadă din istoria acesteia.

2.7.**Epoca dominaţiei gutilor**

Gutii erau o populaţie de păstori nomazi din regiunea munţilor Zagros, de la est de Tigru. Ei au pătruns mai demult în Mesopotamia, ca lucrători agricoli. Limba acestei populaţii nu are afinităţi sigure cu alte limbi cunoscute. Profitând de slăbiciunea statului accadian ei au pus stăpânire pe Mesopotamia. Instaurarea dominaţiei lor a fost însoţită de mari distrugeri: Accadul, Urukul şi Urul au fost distruse din temelii. Datorită dominaţiei lor foarte brutale, sumerienii şi semiţii îi numeau "balaurii munţilor".

Gutii erau inferiori din punct de vedere cultural populaţiilor supuse şi, de aceea, ei au fost treptat asimilaţi. În timpul stăpânirii gutilor, numai oraşul Lagaş şi-a păstrat o relativă însemnătate. Aici este întemeiată o nouă dinastie al cărui prim "rege", Urbaba, se intitulează doar guvernator al oraşului. Cel de-al III-lea urmaş al său este *patesi* Gudea, care este personajul cel mai cunoscut din timpul dominaţiei gutilor datorită numeroaselor inscripţii care-l pomenesc şi prin numeroasele busturi care-l reprezintă.

Cel care a înlăturat dominaţia gutilor, a fost regele Utu-Chegal din Uruk (2118-2110). El a fost probabil înlăturat de Ur-Nammu (2112-2094), fondatorul celei de-a III-a dinastii din Ur. Acesta unifică sub autoritatea sa Sumerul şi cea mai mare parte a Mesopotamiei. Adoptă titlul de "rege al Sumerului şi Accadului". Domnia sa inaugurează o nouă perioadă de pace şi prosperitate în Mesopotamia, care mai este cunoscută şi sub numele de "Epoca renaşterii sumeriene", deoarece acum cultura sumeriană cunoaşte o nouă perioadă de înflorire, într-o perioadă când totuşi populaţia majoritară din sudul Mesopotamiei era semită. De la acest rege au ajuns până la noi câteva tăbliţe ceramice care conţin fragmente dintr-un cod de legi.

2.8.**Epoca Isin şi Larsa**

Perioada de strălucire a Urului nu a fost totuşi de lungă durată, deoarece triburi semitice din vest atacau necontenit Mesopotamia. Acestea erau cunoscute în izvoarele vremii sub numele de amoriţi. Aceştia erau o populaţie nomadă în spaţiul de la vest de Eufrat până în Canaan. De altfel, amoriţii erau strâns înrudiţi cu canaaneenii. Atacurile amoriţilor au fost adesea conjugate cu cele ale elamiţilor de la est de fluviul Tigru.

Isbierra, originar din Mari, ocupă oraşul Isin, veche aşezare mesopotamiană; în acelaşi timp, o altă grupare vest semitică, avându-l în frunte pe Naplanum, pătrunde în Mesopotamia, ocupând oraşul Larsa. Regele Urului, Ibbisin, s-a aliat cu Naplanum, dar ambii au fost înfrânţi de Işbierra. Oraşul Ur a fost distrus, după care el nu se va mai ridica niciodată la strălucirea de odinioară.

Perioada Isin şi Larsa este puţin cunoscută. Cele două state au întinderi mici; deşi regii lor se intitulează "regi ai Sumerului şi Akkadului", ele nu depăşesc sudul Mesopotamiei, oraşul Mari reprezentând limita de nord a noilor regate.

În perioada Isin şi Larsa, în afara Mesopotamiei propriu-zise s-a ridicat oraşul Eşnnuna, unde săpăturile arheologice au scos la iveală, numeroase inscripţii, precum şi un cod de legi al regelui Bilalama, scris în accadiană.

2.9.**Regatul vechiului Babilon**

Concomitent cu statele Isin şi Larsa, în Mesopotamia apare un nou centru de putere important, Babilonul, care va cunoaşte o dezvoltare excepţională, fiind timp de două milenii cel mai important oraş din Orientul Apropiat. Numele de Babilon, este forma elenizată a accadianului *Babilim* sau *Babili*, care înseamnă în limba amorită "Poarta zeului".

Pe scena istoriei, Babilonul apare mai târziu ca stat de sine stătător. Numele său este menţionat pe vremea dinastiei a III-a din Ur sub numele *Kadingir*. Ceva mai târziu decât grupările amorite ale lui Işbierra şi Naplanum, în Mesopotamia pătrunde o nouă grupare vest semitică, care s-a aşezat la sud de oraşul Kiş. Această grupare avea ca divinitate supremă pe Marduk.

Primul rege al Babilonului, Sumulael (1894-1880), nu recunoaşte autoritatea regatelor Isin şi Larsa, şi iniţiază o serie de expediţii, care i-au sporit teritoriul. Tot în această perioadă începe şi construirea zidului de incintă al Babilonului.

În secolele următoare, regatul babilonian va fi în competiţie cu celelalte state amorite pentru dominaţia în Mesopotamia. Cel mai important reprezentant al acestui regat este Hammurabi (1792-1749). Prin întreaga sa activitate, Hammurabi a transformat statul babilonian în cel mai mare imperiu cunoscut până atunci în Orientul apropiat. Inscripţiile descoperite în Babilon, precum şi în oraşul Mari ne permit să ne facem o idee despre evoluţia acestei domnii. Dacă la începutul acesteia, Hammurabi nu depăşea condiţia unui conducător care accepta suzeranitatea assyriană, în ultimii zece ani ai domniei a reuşit, printr-o politică externă foarte abilă, să impună hegemonia Babilonului asupra întregii Mesopotamii, Assyriei, Elamului şi a unor teritorii din nord-vest până către Marea Mediterană.

Hammurabi a rămas celebru prin codul de legi care îi poartă numele, important izvor pentru cunoaşterea realităţilor politice, sociale, şi economice din Mesopotamia. Codicele are mai multe capitole referitoare la familie, militari, diferite infracţiuni etc.

După moartea lui Hammurabi, urmaşii săi nu au mai reuşit să menţină prestigiul şi unitatea statului babilonian, deoarece în regiune se produc însemnate mişcări de populaţie: triburile hurriţilor şi ale kassiţilor încep să joace un rol tot mai important. Hurriţii s-au coagulat, în jurul anului 1600 a.C., în puternicul stat numit Mitanni, care ocupa un teritoriu întins de pe cursul mijlociu a Eufratului, iar kassiţii vor pătrunde treptat în Mesopotamia ca agricultori sau meseriaşi.

2.10. **Epoca Kassiţilor**

În 1531 a.C., regele hittit Mursili I cucereşte Babilonul în urma unei îndelungate expediţii în Mesopotamia, punând capăt statului babilonianvechi. Hitiţii însă nu vor stăpâni efectiv Mesopotamia şi Babilonul, deoarece regele hittit va muri asasinat ,la întoarcerea în patrie, în urma unui complot de palat. De aceste împrejurări vor profita kasiţii.

Despre patria de origine şi limba kassiţilor nu se ştie nimic sigur. Se pare că erau originari din Luristanul de astăzi. Limba lor, atât cât este cunoscută, nu se înrudea cu nici una dintre limbile contemporane cunoscute. Lingviştii o plasează printre limbile caucaziene. De altfel, ei au adoptat limba accadiană de îndată ce s-au stabilit în Mesopotamia. Ca şi hurriţi, kassiţi nu posedau o scriere proprie şi au adoptat scrierea cuneiformă babiloniană.

Epoca kassită este puțin cunoscută. Fiind o populație cu un nivel de dezvoltare inferior celui babilonian, accadieni se vor dizolva în masa populațiilor semitice din Mesopotamia, dar vor rămâne elementul politic dominant timp de patru secole. În izvoarele babiloniene, erau cunoscuți sub numele de *kassu*. Această denumire va supraviețui veacurilor, deoarece ea se regăseşte la geograful grec Strabon sub forma *kossaioi.*

Deşi perioada kassită a fost una de regres în istoria Mesopotamiei, când prestigiul politic şi cultural al acesteia scade, totuşi acum a început să fie folosit calul la transportul poverilor şi în armată, ceea ce a produs o adevărată revoluție în arta militară. În timpul dominației kassite teritoriul Mesopotamiei a fost împărțit între diferite familii sau ginți kassite, aşa numitele *bitu* "casă". Şefii acestor "case" se numeau "stăpânii casei" şi erau reprezentanții în teritoriu ai statului, fiind însărcinați cu încasarea la timp a impozitelor.

Din epoca kassită au ajuns până la noi inscripțiile numite *kudurru*, care erau pietre de hotar pe care erau înscrise date referitoare la posesiunea terenului respectiv, ceea ce constituie un material informativ foarte important referitor la relațiile agrare din această epocă.

După înlăturarea dominației kassite, în Babilon s-a instaurat o dinastie autohtonă originară din Isin. Este aşa numita a IV-a dinastie babiloniană (cea de a III-a dinastie babiloniană fiind considerată cea kassită). În această perioadă, Babilonul va cunoaşte un scurt reviniment, în timpul regelui Nabucodonosor I. Dar strălucirea Babilonului a fost de scurtă durată deoarece regele assyrian Tiglatpalassar I înfrânge Babilonul, la sfârşitul sec. al XII-lea, după care acesta intră iarăşi într-o perioadă de decădere datorată nesfârşitelor lupte pentru putere între diferiți pretendenți. Pe la începutul mileniului I, la hotarele statului Babilon s-au aşezat chaldeeni, populații semite înrudite cu arameii. După toate probabilitățile, ei erau originari din Arabia răsăriteană. În această perioadă în Mesopotamia apare şi se răspândeşte metalurgia fierului.

2.11. **Assyria**

Teritoriul Assyriei se află în nord-estul Mesopotamiei, pe cursul superior al Tigrului şi al afluenților acestuia (Zabul Mare, Zabul Mic şi Diyala).

Ştim puține lucruri despre istoria timpurie acestui teritoriu. În textele sumeriene din mileniul al III-lea, Assyria este cunoscută sub numele de **Subir**, iar în cele akkadiene de **Subartu**. Se pare că populația străveche a Assyriei avea o însemnată componentă hurrită, dar de timpuriu în acest teritoriu au pătruns populații semitice. În epoca istorică, limba care se vorbea în Assyria era accadiana. Ei au preluat de asemenea şi scrierea cuneiformă.

Statul assyrian este primul stat important care apare dincolo de granița Mesopotamiei.

Istoria assyriană are mai multe perioade:

1. De la sfârşitul mileniului al III-lea până în anul 1813 a.C. este perioada de formare a statului assyrian ;
2. **Epoca Regatului vechi** (1813-1392);
3. **Epoca Regatului mijlociu** (1392-911);
4. **Epoca Regatului nou** (911-609).

Nu ştim împrejurările în care a apărut statul assyrian, pe la finele mileniului al III-lea şi începutul mileniului al II-lea. Primii regi legendari poartă nume hurrite. Limba hurrită a fost vorbită, paralel cu accadiana, până la finele mileniului al II-lea.

În ceea ce priveşte organizareavechiului stat asyrian, ştim că acesta era condus de un sfat al bătrânilor şi de magistraţi. Fiecare an purta numele unui anumit funcţionar, *limmu*, care era probabil un membru al sfatului bătrânilor. Acesta era în fruntea visteriei statului; tot el controla şi pe acei *tamkari*, agenţi comerciali ai statului assyrian. Un alt demnitar era *ukullum*, care era probabil şeful judecătoresc şi administrativ al comunităţii. Probabil că cel mai de seamă demnitar era *işşakkum*, care este asimilat sumerianului *ensi* sau *patesi*. El era acela care convoca sfatul, şi era şeful religios al comunităţii. El nu era totuşi un rege. Prin orânduirea sa de stat Assyria era în acea perioadă mai degrabă un stat oligarhic.

Assirienii au înfiinţat de timpuriu factorii comerciale, mai ales în Asia Mică şi Mesopotamia, care au jucat un rol foarte important în economia assyriană. Cele mai importante au fost cele de la Kaneş (Kültepe) şi Hattuşaş (Bogaz-köy).

Cel care pune bazele Regatului asSsrian vechi este regele Samşi-Adad I (1813-1780), care creează o monarhie puternică de tip babilonian, care şi-a extins dominaţia asupra Mesopotamiei superioare şi asupra Siriei. Sub urmaşii săi, statul assyrian decade datorită incursiunilor hurriţilor. În timpul regelui Hammurabi, Assyria este vasală Babilonului. În timpul dominaţiei kassiţilor, assyrieni n-au putut să profite de interesul limitat al acestora pentru nordul Mesopotamiei, deoarece hegemonia a trecut asupra statului de la Mitanni care, cu ajutorul Egiptului, cucereşte numeroase teritorii, printre care şi Assyria.

Slăbirea statului Mitanni şi dispariţia acestuia ca urmare a expansiunii statului hittit a permis o nouă ridicare a Assiriei. Regele assyrian Aşsurubalit profită de decăderea statului mitannian pentru a cuceri o parte din teritoriile acestuia. Cu domnia acestui rege începe epoca Regatului mijlociu.

În timpul domniei regelui Tikulti Ninurta I (1244-1207) şi a lui Tiglatpalassar I (1115-1076) statul assyrian îşi extinde mult graniţele, până la Golful Persic şi la Marea Mediterană, devenind principala putere a Orientului mijlociu. Încă din această perioadă, statul assyrian duce războaiele cu o cruzime nemaicunoscută până atunci. Capitala statului se mută de la Aşşur la Kar Tikulti Ninurta.

În secolul XI, în Orientul mijlociu se produc evenimente însemnate. Acum are loc invazia muskilor, care a produs însemnate schimbări politice şi etnice în Anatolia şi nordul Mesopotamiei. Tot acum pătrund în Mesopotamia şi Syria triburile semitice ale arameilor, veniţi din sud, poate şi datorită unor schimbări climatice. Treptat, teritoriul assyrian a fost cotropit de aramei.

Cel care pune bazele Regatului assyrian nou, care va fi timp de multe secole cea mai de seamă putere din Orientul mijlociu şi apropiat, statul assyrian având toate caracteristicile unui imperiu, a fost regele Adad-nirari al II-lea (911-889). Regele Aşşurnazirpal al II-lea (884-859) pune bazele puterii militare a Regatului Assyrian nou. El reuşeşte să supună triburile arameilor, cucereşte întreaga Mesopotamie, extinzându-şi dominaţia departe spre vest, până la Marea Mediterană. Construieşte o nouă capitală la Kalar.

Urmaşii lui Aşşurnazirpal al II-lea duc aceeaşi politică de cuceriri . Printre aceştia s-au remarcat Salmanasar al III-lea (859-824), Şamşi-Adad al V-lea (824-811), Tiglatpalassar al III-lea (745-727), Salmanassar al V-lea (727-722), Sargon al II-lea (722-705), care au purtat numeroase războaie cu Syria, Fenicia, Palestina şi Babilon şi Urartu, supunând întreaga Mesopotamie până la Golful Persic, Syria şi Canaanul,

Elamul şi Urartu. Campaniile militare ale regilor assyrieni erau însoţite de numeroase atrocităţi şi de deportări masive de populaţie, care au schimbat în bună măsură harta etnografică a vremii. Toate acestea au făcut ca assyrienii să fie urâţi de toate popoarele înconjurătoare. Treptat, opoziţia antiassyriană va deveni tot mai puternică, populaţiile supuse sau cele aflate în afara graniţelor imperiului assyrian învăţând tactica de luptă a acestora. În fruntea frontului antiassyrian a fost Babilonul, care a avut foarte mult de suferit în timpul dominaţiei assyriene, şi Histkia (Ezechias), regele Iudeii, sprijinit de Egipt şi de beduinii arabi. În lupta antiassyriană, au fost atrase şi cetăţile feniciene Tyrul şi Sidonul, oraşele filistene ş.a.

La începutul domniei sale, regele Senacherib (705-681) este nevoit să înfrunte această coaliţie antiassyriană iniţiată de regele Mardukpaliddin al Babilonului. Coaliţia este înfrântă, Babilonul este cucerit, assyrienii luând în captivitate peste 200.000 de chaldeeni şi numeroşi babilonieni pe care i-a risipit în diferite părţi ale imperiului assyrian. În anul 689, Babilonul se răscoală din nou, este ocupat şi distrus după un lung asediu. Locuitorii săi au fost în parte masacraţi, în parte deportaţi. Distrugerea Babilonului a produs o profundă impresie printre contemporani şi a sporit ura împotriva lui Senacherib şi a statului assyrian. În timpul domniei lui Senacherib, capitala regatului devine oraşul Ninive, care a fost înfrumuseţat cu numeroase monumente.

În anul 680, regele este asasinat în urma unui complot organizat de doi dintre fiii săi. Cel care reuşeşte să ajungă la tron este Aşarhaddon (681-669), în timpul căruia statul assyrian a atins maxima expansiune teritorială. În anul 671, assyrienii întreprind o expediţie împotriva Egiptului, au cucerit oraşul Memphis şi s-au consolidat pe cursul inferior al Nilului. Autorităţile locale egiptene au fost confirmate, dar au fost subordonate unor „supraveghetori" assyrieni, alături de care se aflau mici garnizoane. A început să reclădească Babilonul, permiţând locuitorilor săi să revină în oraş. Acum a fost construit din nou celebrul turn de pe lângă templul lui Marduk, aşa numitul „turn al Babilonului".

În timpul domniei lui Aşurbanipal (669-626), situaţia statului assyrian se înrăutăţeşte şi asistăm la începutul prăbuşirii sale. Assyria era duşmănită de toate popoarele atât din interiorul imperiului cât şi din exterior. În timpul numeroaselor războaie purtate cu assyrienii, acestea au dobândit experienţă de război. Tot acum statul assyrian este ameninţat de incursiunile sciţilor şi cimmerienilor, populaţii iraniene seminomade care dominau spaţii vast din nordul Mării Negre până în Asia Centrală.

Regele Aşurbanipal a înfiinţat marea bibliotecă de la Ninive, care cuprindea circa 22.000 de tăbliţe, prin intermediul cărora cunoaştem o bună parte din creaţia literară mesopotamiană.

După moartea lui Aşurbanipal, Babilonul se revoltă din nou şi, sub conducerea lui Nabopalassar, se desprinde de Asyyria formând regatul Chaldeo-Babilonian. Pentru a putea lupta cu succes împotriva Assyriei, Nabopalassar s-a aliat cu regele mezilor, Cyaxares. În anul 615, profitând de faptul că forţele assyrienilor luptau cu Babilonul, mezii pătrund în Assyria, şi în anul 614 ocupă oraşul Assur.Doi ani mai târziu, forţele unite a lui Nabopalassar şi Cyaxares au cucerit oraşul Ninive. Cuceritorii au procedat, după obiceiul assyrian, la uciderea tuturor aristocraţilor căzuţi prizonieri. Regele Sarak s-a aruncat în flăcările ce cuprinseseră palatul său. Învingătorii au luat un mare număr de prizonieri. O parte a armatei assyriene, în frunte cu Aşur-ubalit al II-lea, a reuşit să ajungă la Harran, unde se proclamă rege al Assyriei. Dar în anul 605 Nabucodonosor al II-lea, fiul lui Nabopalassar, înfrânge rezistenţa assyriană, ceea ce a marcat sfârşitul statului assyrian. Limba assyriană, un dialect al limbii accadiene, a dispărut treptat, fiind înlocuită cu limba aramaică.

2.12. **Regatul Noului Babiln (Chaldeea)**

La sfârşitul secolului al VII-lea a.C., după destrămarea statului assyrian, hegemonia politică în Orientul mijlociu revine din nou, după aproape un mileniu, pentru scurt timp, Babilonului.

Întemeietorul acestui stat a fost Nabopalassar (625-605), care aparţinea aristocraţiei chaldeene şi care a fost probabil general al armatei assyriene. El a profitat de tulburările din imperiul assyrian de la moartea regelui Aşurbanipal pentru a înlătura dominaţia assyriană din sudul Mesopotamiei, proclamându-se „rege al Accadului". El pune astfel bazele statului chaldeo-babilonian cu capitala la Babilon, în timpul căruia vechea metropolă mesopotamiană va cunoaşte ultima sa perioadă de mare înflorire.

Urmaşul său, Nabucodonosor al II-lea (605-562), a consolidat noul stat şi, profitând de condiţii externe favorabile, a impus dominaţia Babilonului asupra unei părţi din moştenirea assyriană. Aceasta a fost împărţită cu Media, care a primit partea nordică. Frontiera dintre cele două state pornea din vest, de la golful Isis, acolo unde litoralul Syrian se întâlnea cu cel anatolian, înainta către est prin Mesopotamia, lăsând mezilor Assyria propriu-zisă şi, probabil, Elamul. Restul teritoriului, cu Syria, Fenicia şi Palestina, a revenit Babilonului.

Deşi au cooperat în lupta antiassyriană, relaţiile dintre cele două state erau departe de a fi amicale. Nabucodonosor asista cu teamă la rapida ridicare a Mediei şi a intuit că din această direcţie venea ameninţarea cea mai mare. De aceea, el a hotărât construirea unui mare zid de apărare între Tigru şi Eufrat, mai sus de Sippar, precum şi ridicarea fortificaţiilor extrem de puternice din jurul Babilonului (anii 590-580). Dar mezii, angajaţi într-un lung război cu Lydia, nu au atacat Babilonul, lăsând lui Nabucodonosor răgazul pentru a-şi consolida dominaţia în regiunea syro-palestiniană, acolo unde faraonii egipteni ridicau, în mod tradiţional, şi ei pretenţii.

Nabucodonosor s-a impus în disputa cu Egiptul, dar dominaţia babiloniană în Palestina a fost îndelung contestată. În urma campaniei din Palestina din anul 604, regatul Iudeei recunoaşte stăpânirea Babilonului dar, mizând pe eficienţa sprijinului egiptean, se revoltă în anul 598. Nabucodonosor a reuşit să reprime răscoala. Ierusalimul este cucerit, regele Ioiachim este capturat şi înlocuit cu Sedechia, iar 10.000 de evrei sunt deportaţi în Mesopotamia. Zece ani mai târziu, Iudeea se revoltă din nou, fiind sprijinită tot de Egipt. Nabocudonosor pătrunde iarăşi în Iudeea cu o puternică armată, cucereşte unul după altul oraşele mai importante pe care le distruge, şi începe asediul Ierusalimului. După doi ani, oraşul este ocupat, regele Sedechhia este capturat, orbit şi trimis în lanţuri la Babilon. După obiceiul assyrian, babilonienii execută întreaga aristocraţie iudaică, iar majoritatea locuitorilor este deportată în Mesopotamia. Este aşa-zisa „captivitate babiloniană", care a lăsat urme adânci în conştiinţa evreilor. Oraşul Ierusalim a avut şi el mult de suferit: zidurile de apărare au fost distruse, la fel templul şi palatul regal. Iudeea a devenit o simplă provincie a statului babilonian. Mai puţin succes a avut Nabucodonosor în faţa zidurilor Tyrului, care au rezistat asediului timp de 13 ani (587-574), după carevechiul oraş fenician a fost nevoit să recunoască suzeranitatea babilonian.

În timpul domniei lui Nabucodonosor, oraşul Babilon a fost înfrumuseţat cu numeroase palate şi temple de o mare frumuseţe, care au făcut din capitala statului cel mai strălucit oraş al epocii.

După moartea lui Nabucodonosor al-II-lea, urmaşii săi nu au reuşit să păstreze imperiul creat de acesta. Ultimul rege este Nabonid (555-539), un personaj ciudat, care nu domneşte în Babilon, ci într-o oază din nordul Arabiei, Taima, conducerea efectivă având-o fiul său, Baltashar (Belşazar). Deşi era aliat al regelui Mediei, Astyages, şi al lui Cresus, suveranul Lydiei, nu întreprinde nimic pentru a evita înfrângerea lor de perşi. În anul 538, perşii, conduşi de regele Cyrus al II-lea cel Mare, pornesc ofensiva împotriva Babilonului. El înaintează pe valea râului Diyala. După o primă ciocnire lângă Opis, armatele persane trec fără dificultate de zidurile construite de Nabucodonosor şi a ocupat oraşul Sippar. În fața acestei amenințări, Nabonid a revenit la Babilon, şi împreună cu fiul său Baltashar, s-a închis în citadelă. Dar când armatele perşilor au apărut în fața porților Babilonului, acestea s-au deschis fără luptă. Nabonid a fost trimis în exil în Carmania, iar Baltashar a fost ucis.

După cucerirea persană, regatul Babilonului a continuat în mod formal să existe, căci regii persani se numeau şi regi ai Babilonului. În realitate, Mesopotamia devine o provincie a Imperiului persan, iar Babilonul obligat la plata unui tribut de 30 tone de argint pe an. Componența etnică a Mesopotamiei s-a schimbat mult, aici venind numeroşi locuitori din Asia Mică, Egipt şi Iran. Babilonul a continuat să fie un mare oraş al Orientului, în ciuda faptului că a încetat să mai fie un centru politic însemnat.

Întrebări recapitulative

1. Prin ce se caracterizează istoria şi civilizația mesopotamiană?
2. Care au fost principalele popoare mesopotamiene?
3. Ce se înțelege prin expresia "civilizație sumero-accadiană"?
4. Care au fost marile imperii din Mesopotamia?
5. Prin ce se caracterizează politica externă assyriană?
6. Care au fost raporturile dintre Regatul Noului Babilon şi Media?

3 PALESTINA

3.1. **Țara şi populația**

Palestina, patria istorică a poporului evreu, este un adevărat culoar terestru prin care se făcea legătura între marile civilizații şi marile imperii care s-au format de-a lungul mileniilor în Egipt, Mesopotamia şi Anatolia. Mărginită la vest de apele Mării Mediterane şi la est de pustiul inospitalier al Arabiei, acest teritoriu a fost întotdeauna disputat de puterile care s-au succedat în Semiluna Fertilă şi în Egipt, dispute care au marcat profund destinul poporului evreu.

Palestina propriu zisă este limitată spre nord de Munții Liban, iar spre sud se întinde până în Peninsula Sinai. Teritoriul este împărțit în patru fâşii orientate de la nord către sud: 1.Câmpia dinspre mare (Şaron şi Şefela) făcea legătura dintre Peninsula Sinai şi Fenicia. În nord, muntele Carmel întrerupea această câmpie; 2. Ținutul muntos din centru formează coloana vertebrală a țării. Sunt Munții Neftali (Galileea), Munții Efraim (Samaria) şi Munții Iudeei. Aveau o înălțime medie, nedepăşind 1047m, prezentând numeroase trecători care facilitau accesul oamenilor de pe un versant pe altul; 3. Valea Iordanului tăia țara în două părți inegale printr-o vale adâncă, de fapt cea mai adâncă depresiune de pe pământ, care, începea în nord cu lacul Galileei şi se termina în sud la Marea Moartă. Partea ei nordică, de lângă lacul Genezaret este fertilă şi a fost de timpuriu cultivată. În schimb, cea sudică, din jurul Mării Moarte, era un ținut mult mai arid; 4. Regiunea de la est de Iordan, în partea ei nordică, pe valea Iarmucului, se afla ținutul Basan, propice pentru practicarea agriculturii. În partea ei centrală se afla un podiş înalt, favorabil păstoritului. La sud se afla masivul muntos Pisga.

Bogățiile naturale ale Palestinei sunt destul de reduse. Se găseau din abundență piatra de construcție, argila pentru confecționarea cărămizilor şi a vaselor ceramice, precum şi reduse zăcăminte de cupru. Lemnul era foarte rar.

Numele de Palestina, care se aplică de obicei pentru a desemna țara evreilor, este oarecum impropriu, deoarece el provine din numele filistenilor, o populație străină care s-a stabilit pe teritoriu ce le poartă numele în jurul anului 1200 a.C., în contextul unor mari mişcări de populație care au răvăşit vaste teritorii din Peninsula Balcanică, Asia Mică, regiunea syro-palestiniană şi Egipt. Denumirea a fost folosită pentru prima oară de Herodot, pentru a desemna partea de sud a Siriei, şi a fost generalizată de romani. Se mai foloseşte pentru acest teritoriu numele de Canaan, dar nici acesta nu este lipsit de ambiguitate, deoarece în Biblie, în corespondența dintre diferiți stăpânitori asiatici şi faraonii egipteni din prima jumătate a secolului XIV a.C., sub această denumite se ascund realități care nu sunt foarte bine fixate.

În sens larg, prin Canaan se înțelege, de fapt, întreaga regiune syro-palestiniană; în sens restrâns, ținutul şi locuitorii din Syro-Palestina şi în special Fenicia propriu-zisă. În accepțiunea biblică, cuvântul "canaanean" poate însemna şi "comerciant", "negustor" sau "traficant". În tot cazul, prin canaaneeni, în sens lingvistic, trebuie să înțelegem o populație vest-semitică care locuia teritoriul ce se întindea din nordul Siriei până în Peninsula Sinai, pe care o putem individualiza, datorită inscripțiilor descoperite la Ebla (azi Tell Mardikh), în deşertul Siriei, încă din a doua jumătate a mileniului III a.C. Nu este foarte clar dacă limba canaaneană este deosebită de amorită sau sunt două dialecte ale aceleaşi limbi, după cum, în Scriptură, termenii de "canaaniți" şi de "amoriți" au uneori, un sens specific, iar alteori se confundă, Țara Amoreilor (Amurru) fiind o altă

denumire paralelă cu aceea de Canaan. După ce evreii au ocupat Canaanul, teritoriul locuit de ei a fost numit Țara evreilor, Ereț ha Ivrim, şi Țara lui Israel, Ereț Israel, iar după ce ei au venit din captivitatea babiloniană, țara lor s-a numit Iudeea, deoarece cei mai mulți dintre ei erau din tribul Iuda. În Biblie, țara evreilor mai este numită şi Țara Făgăduită sau Pământul Făgăduinței, deoarece ea a fost făgăduită de Dumnezeu pentru totdeauna lui Avraam, Isac, Iacob şi urmaşii lor. În sfârşit, evreii şi creştinii mai numesc acest teritoriu, încă din antichitate, datorită marii sale încărcături religioase, Țara Sfântă.

Marele număr de denumiri pe care le-a avut Palestina exprimă de fapt, o mare complexitate etnică politică şi culturală şi o dinamică specifică a evoluției istorice pe acest teritoriu.

3.2.**Izvoare**

Multă vreme, trecutul poporul evreu a fost reconstituit aproape exclusiv pe bazavechi*ului Testament*. El rămâne şi astăzi o sursă de neânlocuit, dar datele din aceste scrieri sunt comparate astăzi, tot mai profitabil pentru acurateţea reconstituirii, cu rezultatele cercetărilor arheologice şi cu informațiile oferite de unele inscripții descoperite în Orientul apropiat şi Egipt. Deşi sporul de cunoştințe este evident, suntem încă departe de a putea scrie o istorie continuă a evreilor. Perioade foarte întinse din trecutul acestui popor sunt încă învăluite în ceață, cercetătorii fiind şi astăzi, în mare măsură, în imposibilitatea de a discerne ceea ce este real din aceste narațiuni cu aspect istoric care abundă însă în fapte miraculoase, în care singurul criteriu cronologic este adesea cel al generației, dintr-un arbore genealogic care începe cu Adam.

Izvoarele pentru cunoaşterea istoriei Palestinei sunt scrise şi nescrise. Cercetările arheologice din acest teritoriu au început încă din secolul trecut. În urma acestor cercetări au fost descoperite numeroase aşezări şi au apărut numeroase inscripții semitice ce datează începând cu mileniul al II-lea a.C. Despre locuitorii Canaanului şi despre filisteni avem informații şi din surse hittite şi egiptene. Dar cu tot sporul de cunoştințe pe care ni-l oferă descoperirile arheologice, izvorul cel mai important rămâne *Biblia*. Căci cazul Israelului este unic între diferitele popoare ale Orientului antic, deoarece tradițiile sale istoriografice au fost mereu păstrate în ambientul iudaic şi creştin. Descoperirile arheologice şi epigrafice din ultimul secol nu au trebuit să descopere *ex novo* realități istorice despre care se pierduse orice amintire, ci au adus noi lămuriri de confruntat, caz cu caz, cu textele veterotestamentare.

Cazul fericit al conservării de-a lungul timpului a memoriei istorice a evreilor, datorită valorii sale de „carte sacră" pentru iudaism şi creştinism, a creat dificultăți în ceea ce priveşte folosirea critică a acestor scrieri, dificultăți care continuă şi-n vremea noastră. Faptul că acest *corpus* de texte are pentru credincioşi o valoare de adevăr revelat de Dumnezeu, prin intermediul agenților umani, a contribuit mult la imposibilitatea de a studia în mod critic conținutul istoric al cărților sacre. Astăzi cercetătorii sunt tot mai mult de acord în a afirma că narațiunile biblice sunt, de cele mai multe ori, elaborări istoriografice posterioare, şi adesea mult posterioare, față de evenimentele narate, că ele, adesea, se bazează pe date indirecte şi incerte, dar că sunt de cele mai multe ori motivate de scopuri precise ale timpului lor. Trebuie de aceea să reatribuim textele biblice epocii, mediilor politice şi culturale şi problemelor care au dus la redactarea lor. Aceste precauții metodologice nu exclud *a priori* posibilitatea ca aceste texte să păstreze unele date sau amintiri demne de crezut, dar utilizarea în sens istoriografic a acestora trebuie făcută, în fiecare caz, numai după ce aceste scrieri au fost

„curățate" de toate conotațiile politice şi religioase epocilor posterioare şi a aceleia a redactării finale.

Numele de *Biblia* este de origine greacă, *ta biblia*, şi înseamnă „cărțile", deoarece multă vreme aceste scrieri au circulat sub formă de suluri din pergament, formând o adevărată bibliotecă. După tradiție, autorii celor maivechi texte au fost Moise şi Iosua. Mai târziu, la curtea regilor David şi Solomon, a apărut funcția de cronicar, care era însărcinat cu strângerea mărturiilorvechi şi cu consemnarea faptelor însemnate ale regilor evrei. Şi după divizarea regatului unit în regatele Iuda şi Israel a continuat opera de redactare a analelor regale. Dar păstrătorii scripturilor, au fost mai ales slujitorii cultului. După dispariția regalității, ei au continuat recopierea şi prelucrareavechilor scrieri. În istoria textului biblic un moment de mare importanță îl reprezintă activitatea lui Esdra, în perioada post exilică (458 a.C.), care a strâns şi a recopiatvechile texte, după diverse manuscrise păstrate în diferite regiuni. Acum Biblia capătă forma sa finală, ea devenind un fel de „constituție" a poporului evreu. Este demn de remarcat că activitatea lui Esdra marchează sfârşitul scrierilor profetice.

Biblia are două canoane: canonul ebraic, care cuprinde doarvechiul Testament, şi canonul creştin care, lavechiul Testament, adaugă Noul Testament şi un număr de alte scrieri nerecunoscute de canonul ebraic.

Biblia are trei redactări principale:

1. Redactarea ebraică, revizuită de masoreți, teologi de la şcoala din Tiberiada în Galileea, în frunte cu Aaron Ben-Aşer şi Ben-Neftali, în secolele IX-X, când s-a fixat textul rezultat în urma vocalizării alfabetului ebraic;

2. Redactarea greacă, numită *Septuaginta*, după cei 72 de traducători legendari, a căror operă începută pe la 250 a.C. în Alexandria din Egipt, se adresa evreilor din diaspora, în bună măsură elenizați. Această traducere est folosită în Biserica Ortodoxă.

3. Redactarea latină, numită *Itala*, a apărut în jurul anului 200, prin unificarea traducerilor făcute la Roma, Cartagina şi în alte locuri. Pe la 382, Hieronimus începe revizuirea ei după textul ebraic, rezultând *Vulgata*, adoptată de Biserica Catolică.

După cel de-al doilea război mondial, au fost descoperite faimoasele *Manuscrise de la Marea Moartă*, scrise de esenieni, o sectă ebraică din secolul I a.C.– I p.C., care cuprind variante care nu sunt în textul canonic.

Din conținutul actual al *Bibliei*, evreii recunosc ca fiind autentice numai 39 de cărți, acestea fiind cuprinse în trei părți: *Legea* sau *Tora* (*Pentateuhul*), *Numerii* şi *Scrierile*.

Biblia greacă şi cea latină cuprind şi alte cărți numite deuterocanonice. *Iudita, Tobit, Cartea I şi a II-a a Macabeilor*, *Înțelepciunea lui Solomon*, *Ecleziasticul, Baruh, Epistola lui Ieremia, Susana,* ş.a., toate fiind compuse între secolele IV-I a.C. În afara acestora au circulat şi alte cărți, nerecunoscute însă de canonul ebraic şi creştin.

Critica *Bibliei,* însemnând stabilirea textului biblic şi interpretarea lui, a constituit o preocupare majoră a învățaților începând din secolul XVII. Cel care a pus bazele criticii *Bibliei* este filosoful olandez B.Spinoza, urmat de numeroşi învățați, care au contribuit la înțelegerea textului, la realizarea unor ediții din ce în ce mai corecte, la extragerea de informații cu caracter istoric. Dintre aceştia amintim pe J.Wellhausen, O. Eissfeldt, M. Noth, W.F.Albright, J. Van Seters şi T. L. Thompson.

Critica *Bibliei* a arătat că probabil cel maivechi text biblic care poate fi datat cu aproximație, este *Cântecul Deborei*, din cartea *Judecătorii,* care ar data din secolul XIII-XII a.C. Se admite că în timpul lui David şi Solomon s-a început redactarea unora din cele patru *Cărți ale Regilor*, cu un conținut istoric important. În schimb, cele două cărți ale *Cronicilor*, care se referă aproximativ la aceeaşi perioadă (*Paralipomene*), au

fost redactate mult mai târziu, probabil în timpul domniei lui Alexandru Macedon, şi aveau un mesaj politic foarte pronunţat, anume de a arăta contemporanilor evrei, ameninţaţi de influenţele elenistice, trecutul exemplar al poporului ales. Critica Bibliei a arătat de mult că aceasta a avut mai multe surse principale, cle mai importante fiind cea Iahvistă şi Elohistă, după numele purtat de divinitate, Iahve şi Elohim, sursa preoţească şi sursa deuteronomistică.

3.3.**Istoria evreilor**

Evreii aveau un foarte pronunţat simţ al trecutului. Considerau că omenirea, fiind opera Creatorului, are evoluţie liniară. Această concepţie, strâns legată de credinţa monoteistă iudaică, este ilustrată de prima carte a Bibliei, *Geneza*.

În mod tradiţional, istoria ebraică cuprinde mai multe secvenţe: epoca Patriarhilor, robia egipteană, epoca Judecătorilor, epoca regatului unitar, epoca regatelor Iuda şi Israel, epoca dominaţiei persane, epoca elenistică şi epoca romană.

Populaţia pre-israeliană era de origine semitică. În Canaan, epoca neolitică este reprezentată de numeroase descoperiri arheologice, cea mai cunoscută fiind aceea de la Ierihon. În conformitate cu textul biblic, epoca Patriarhilor se deschide cu figura lui Avraam, cel care a făcut primul pact cu divinitatea, şi în jurul căruia s-a cristalizat primul nucleul ebraic originar în Ur-ul Chaldeiei. Urmând îndemnul divin, Avraam şi soţia sa Sarra, în fruntea clanului lor, au pornit spre nord, oprindu-se în cetatea Harran, lângă Sodoma. Din Harran, Avraam se îndreaptă spre Canaan, pământul făgăduit de Dumnezeu urmaşilor săi, lăsând în Harran o parte a însoţitorilor săi condusă de Lot. În Canaan, clanul lui Avraam va întâlni populaţii canaaneite. După tradiţia biblică, fiul lui Avraam, Iosif, a fost trădat de fraţii săi care l-au vândut unor negustori care îl duc în Egipt; acolo ajunge la mare cinste la curtea faraonului şi, profitând de poziţia sa, cheamă în Egipt pe tatăl şi pe fraţii săi. Astfel începe, conform tradiţiei, perioada egipteană, cunoscută şi sub numele de robia egipteană.

Originea sud-mesopotamiană a nucleului originar ebraic, ridică serioase semne de întrebare. Numele de Chaldeea a apărut relativ târziu, nu mai devreme de secolele X-IX a.C., el fiind folosit mai cu seamă în timpul Regatului Noului Babilon (sfârşitul sec. VII. a.C.), deci mult mai târziu decât perioada când se presupune că a trăit Avraam (3000-2800 a.C.). Apoi, originea din Ur-ul Chaldeei este foarte îndoielnică, deoarece descoperirile din ultimele decenii de la Ebla (azi Tell-Mardik) din Syria, precum şi altele maivechi din Mari, de pe cursul mijlociu al Eufratului, au scos la lumină numeroase documente care pun într-o nouă lumină povestirea biblică. În conformitate cu inscripţiile descoperite în aceste localităţi, exista în această arie geografică un număr de antroponime care ţin de ciclul lui Avraam şi de antroponimia ebraică cum ar fi *Abramu, Ibrium* sau *Ebrium, Israilu* şi *Bene Iamina,* care amintesc de nume familiare Bibliei*,* ca Avraam, Eber, strămoşul său, Israel şi tribul ebraic al beniamiţilor care, toate, îi fac pe cercetători să considere că, dacă povestirea despre Avraam conţine ceva istoric în ea, atunci în această regiune trebuie căutată originea nucleului primitiv ebraic, sau măcar nucleul originar al temei. În tot cazul, faptul că evreii primitivi se ocupau cu creşterea vitelor, explică bine aceste perigrinări, deoarece ei erau în permanentă căutare de noi locuri pentru păşune.

Perioada egipteană a istoriei evreilor nu este cunoscută şi din surse extrabiblice, ceea ce este greu de explicat dacă Iosif a jucat, aşa cum spune Scriptura, un rol atât de important la curtea faraonului. De fapt, cea dintâi menţionare a Israeliţilor în vreun

document egiptean este *Stela lui Israel*, din vremea faraonului Merneptah (1237-1223), în care sunt lăudate victoriile regelui egiptean, prin care a reuşit să supună pe Israel. Deoarece scriitorii biblici nu amintesc nimic despre victoria lui Merneptah asupra lui Israel, eveniment care, în conformitate cu cronologia biblică a avut loc în epoca judecătorilor, se poate deduce ca aceştia nu aveau amintiri autentice despre o perioadă şi mai veche. Probabil că nu este o întâmplare că în narațiunea despre şederea evreilor în Egipt, faraonii nu au niciodată nume proprii.

În Egipt, evreii locuiau în răsăritul Deltei, în ținutul Goşen. Nu ştim cu siguranță cât au stat acolo. După o perioadă în care evreii au trăit în bune relații cu statul egiptean, cu timpul aceste relații s-au deteriorat, făcându-i pe evrei să părăsească Egiptul. Nu ştim exact când a început exodul evreilor din Egipt. Coroborând datele biblice cu cele egiptene, unii cercetători consideră că perioada cea mai probabilă ar fi primele decenii de domnie ale faraonului Ramses al II-lea (aprox.1290-1280). Cel care a condus pe evrei din Egipt către Țara Făgăduită a fost Moise. Acesta a făcut un nou legământ cu Divinitatea pe muntele Sinai, unde a şi primit legile pe care toți credincioşii trebuiau să le respecte. Drumul din Egipt către Canaan a durat mult timp, 40 de ani, presărat cu numeroase peripeții. Înainte de a ajunge în pământul făgăduit, Moise moare, iar cel care duce la îndeplinire planul divin a fost Iosua.

Cucerirea Canaanului a durat mult timp. În conformitate cu cronologia biblică evreii ar fi revenit în Canaan către a doua jumătate a secolului al XIII a.C. Şi în legătură cu istoricitatea acestei povestiri biblice, sunt unele semne de îndoială. După Biblie, evreii au asediat Ierihonul, dar cercetările arheologice au dovedit indubitabil că în vremea aceea, această cetate nu mai exista de secole. Dubii serioase sunt şi cu privire la epoca Judecătorilor, deoarece, în conformitate cu *Biblia*, această epocă corespunde cu epoca Regatului Nou egiptean, când Egiptul a stăpânit mult timp Canaanul. Or, este foarte ciudat că în *Cartea Judecătorilor* nu este nici o aluzie la dominația egipteană, iar sursele egiptene ignoră cu desăvârşire personajele amintite în această carte.

În Canaan, triburile israelite s-au organizat într-o confederație al cărui centru este reprezentat de un sanctuar comun. La Silo, la nord de Ierusalim, a fost aşezat chivotul sfânt, unde erau păstratevechile scrieri sfinte ebraice. Epoca Judecătorilor nu reprezenta un stat teocratic, deoarece aceşti judecători aveau o putere politică limitată. La temelia autorității lor, era harul divin. Printre judecători s-au remarcat Gedeon şi Debora.

Apariția statului evreu s-a petrecut în contextul aşezării filistenilor în Canaan. Aceştia reprezentau una dintre numeroasele populații, numite de sursele egiptene "ale mării", care au provocat mari distrugeri în Anatolia, Syria, Fenicia, Canaan şi în Egipt.

Venirea lor în Canaan este plasată între anii 1175-1172. De la această populație a rămas până astăzi numele de Palestina. Originea lor nu este sigur cunoscută. Biblia spune că ei veneau din *Keretim*, adică din Creta, dar nici o descoperire din această insulă nu confirmă spusele Scripturii. Unii cercetători vorbesc despre originea balcanică a filistenilor, datorită unor apropieri toponimice precum şi asemănării dintre ceramica filistenă şi cea micenianâ. Alții consideră că aceştia ar fi migrat din vestul sau sud-vestul Asiei Mici. Învățatul american W.F.Albright consideră că ei erau originari din Lydia, deoarece singurul cuvânt filisten păstrat *seran*, cu înțelesul de conducător, este apropiat de cuvântul lydian, *tyranos* care are aceeaşi semnificație. Apoi, eroul biblic Goliath are o terminație care este obişnuită în antroponimia lydiană. Probabil limba filistenilor era indo-europeană.

În Canaan, filisteni vor domina mai cu seamă sudul țării, cu centrele mai importante la Gaza, Ascalon, Asdod, Ecron, Gad şi Lachiş, unde arheologii au

descoperit urme însemnate ale prezenței filistenilor. După tradiția biblică, dominația filistenilor a durat 40 de ani, până către 1136. Cel care a început lupta de eliberare de sub dominația filistenilor a fost Samson, care a fost judecător timp de 20 de ani (1136-1116).

Regatul Israelului apare pe la 1050-1020, în condiții internaționale favorabile, când marile state orientale, Assyria, Babilonul şi Egiptul erau într-un pronunțat declin. Cel care a contribuit la apariția acestui stat a fost Samuel, care a combinat funcțiile de profet, preot şi judecător. Sub conducerea sa, Israelul a revenit lavechiul legământ al lui Moise, prin aceasta contribuind mult la renaşterea spiritului comunitar. El a contribuit de asemenea la ascensiunea lui Saul din tribul Beniamiților ca să domnească peste evrei. *Cartea I a Regilor* ne dă informații despre disputele dintre Saul şi David, în urma cărora David este nevoit să se retragă la Gaza, şi cu sprijin filisten să ducă un război de hărțuire împotriva lui Saul. În urma morții acestuia şi a fiilor săi, David devine rege, către anul 1010.

Regele David (1010-970) este cel care organizează pe baze noi statul evreu unificat. El duce lupte cu filistenii, pe care îi învinge, transformându-i în vasali. În cel de-al şaptelea an al domniei sale, cucereşte Ierusalimul, care devine capitala statului şi centrul religios al evreilor. Chivotul legământului a fost aşezat aici într-un cort pe muntele Sion, înlocuit mai târziu de templul lui Solomon. Organizează curtea regală, administrația şi armata. Acordă o deosebită atenție culturii. După tradiție, regele era un bun cântăreț, pe seama lui fiind puşi *Psalmii*. A înființat la curte funcția de cronicar, care a fost reprezentată de Iosaft, cel care a întocmit probabil *Cronica regelui David* din *Cartea I a Cronicilor*. Probabil tot pe timpul lui David a fost întocmită *Cartea Rut*, care va primi forma definitivă mai târziu, ce relatează despre originea familiei regale.

Lui David îi urmează la domnie fiul său Solomon (970-930 a.C.). Tradiția biblică îl prezintă în general în culori favorabile, el fiind considerat, pe bună dreptate, cel care a făcut din statul evreu unul din puterile importante ale vremii. Această situație a fost favorizată şi de o perioadă de relativă linişte care a fost în regiunea syro-palestiniană. Şi el contribuie la o mai bună conducere a statului. Face o reformă administrativă înlocuind vechea organizare pe ce 12 triburi, în 12 provincii conduse de funcționari regali, fiecare regiune trebuind să suporte o lună pe an cheltuielile necesare întreținerii curții şi a aparatului birocratic. A construit mari edificii care îl apropie pe regele evreu de marii monarhi orientali. După 4 ani de domnie, începe zidirea templului, la care s-a lucrat şapte ani. Timp de douăzeci de ani s-a lucrat la palatul regal. În politica externă, Solomon a stabilit relații amicale cu regele Hiram al Tyrului. Cu sprijinul acestuia, construieşte o puternică flotă cu ajutorul căreia evreii făceau comerț în întregul bazin al Mediteranei. Toate acestea au necesitat mari resurse, care au fost mobilizate prin numeroasele dări şi corvezi la care a fost supusă populația.

Pe seama regelui Solomon sunt puse *Proverbele lui Solomon*, *Eclesiastul* şi *Cântarea cântărilor*, care în realitate au fost realizate mai târziu. Opera istoriografică a continuat prin *Cronica regelui Solomon* din *Cartea a III-a a Regilor.*

După moartea lui Solomon, statul evreu începe să decadă. În timpul domniei lui Roboan (930-913), în Israel au loc numeroase răscoale. Cu ajutorul faraonului Şeşonk, Ieroboan reuşeşte, în 926, să-l înfrângă pe Roboan. Ierusalimul a fost cucerit şi templul jefuit. Luptele țin 50 de ani şi se vor solda cu dispariția statului evreu unitar, din care se vor desprinde 2 state, Iudeea şi Israelul.

În Iudeea va continua să domnească regi din dinastia lui David, în timp ce în nord, în Israel, dinastiile se vor schimba repede. Cea mai importantă a fost aceea întemeiată în anul 885 a.C. de comandantul militar Omri, în timpul căreia țara va

cunoaşte o relativă prosperitate. În anul 841 a.C., dinastia întemeiată de Omri este înlăturată prin revolta lui Iehu, care inaugurează o nouă perioadă caracterizată prin interzicerea închinării la idoli. Prin anul 745 a.C., dinastia lui Iehu a fost desfiinţată prin campania regelui assyrian Tiglatpalasar al III-lea, care a cucerit Damascul şi Israelul, procedând la deportări masive de populaţie, în locul celor deportaţi fiind aduşi alţi locuitori. Aceştia au fost aşezaţi în provincia Samaria, şi, deşi au fost treptat iudaizaţi din punct de vedere religios, ei nu au fost niciodată complet asimilaţi.

În 722-721 a.C., Israelul este desfiinţat ca stat în urma ofensivei regelui assyrian Sargon II. Şi cu această ocazie s-au făcut deportări masive. Regatul Iuda, a acceptat să fie vasal Assiriei.

După prăbuşirea Assyriei, Egiptul şi Regatul Noului Babilon îşi dispută supremaţia în regiunea syro-paelstiniană. În anul 597, Nabocodonosor al II-lea cucereşte Iudeea. O parte a aristocraţiei evreieşti este dusă în captivitate la Babilon. Noul rege Sedechia, impus de babilonieni, va încerca după zece ani, să înlăture jugul străin. Dar iudeii sunt din nou înfrânţi, aristocraţii au fost masacraţi şi cea mai mare parte a populaţiei este dusă în captivitate în Mesopotamia unde va sta până în anul 538 când, după prăbuşirea regatului babilonian, regele persan Cyrus le permite să revină în patrie şi să-şi reconstruiască templul. În timpul dominaţiei persane, Palestina a fiosto provincie a Imperiului persan. Atitudinea statului persan faşă de evrei a fost în genere tolerantă, ceea ce explică de ce scriitorii biblici înfăţişează cu o anumită simpatie pe regii perşi.

În urma campaniei lui Alexandru Macedon, care a avut ca rezultat desfiinţarea Imperiului Persan, Palestina va face parte din imperiul acestuia şi, după moartea sa, teritoriul va fi disputat de cei doi principali moştenitori ai imperiului lui Alexandru, Egiptul Lagizilor şi statul Seleucizilor. În anii 323-cca. 200, Palestina a fost inclusă în Egipt, după care va face parte din Regatul Seleucizilor.

Ca urmare a unei neîncetate lupte pentru independenţă, în anul 129 Iudeea este recunoscută ca stat independent, sub regele Ioan Hircan (134-104). Pentru a-şi menţine independenţa, noul stat iudeu a trebuit să poarte războaie aproape neîncetate cu Lagizii sau cu Seleucizii. În anul 63 a.C., în urma campaniei sale orientale, generalul roman Pompeius reorganizează teritoriile recent cucerite. El include statul elenistic al Iudeei în Provincia Syria, ca stat clientelar autonom. Începe astfel epoca dominaţiei romane, care va dura până în anul 634, când arabii au cucerit Palestina.

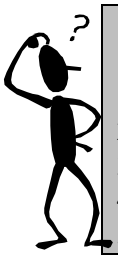

Întrebări recapitulative

1. Care erau, în antichitate, semnificaţiile numelui de Canaan?
2. De unde vine numele de Palestina?
3. Care sunt izvoarele istoriei evreilor? Ce este Biblia?
4. Care sunt principalele perioade ale istoriei evreilor?
5. Ce se poate spune astăzi despre istoria evreilor până la apariţia statului unificat?

4 FENICIA

4.1.Țara şi locuitorii.

Fenicia este o fâşie îngustă de pământ mărginită la vest de apele Mării Mediterane, iar la est de Munții Liban, corespunzând în general Libanului de astăzi. La sud, muntele Carmel o separa de Palestina, iar în nord teritoriul fenician se întindea până în apropierea Ugaritului. Teritoriul de-a lungul țărmului oferă condiții propice vieții omului. Având o climă foarte plăcută şi un pământ relativ fertil, a fost de timpuriu cultivat mai cu seamă cu pomi fructiferi. În est, Munții Liban, erau vestiți în antichitate pentru lemnul de cedru care era foarte căutat în Orientului apropiat şi în Egipt, fiind folosit mai ales în construirea navelor.

Sub denumirea de fenicieni se înțelege o anumită parte a populației canaaniene care locuia în mai multe oraşe state independente. Denumirea este de origine greacă *Phoinikes*, unde adjectivul *phoinix* înseamnă „roşu purpuriu", culoare care se extrăgea dintr-o scoică marină. Grecii cunoşteau probabil de mult această denumire, deoarece în inscripțiile miceniene a fost identificat adjectivul *po-ni-ki-ja*, cu semnificația de :roşu". Ei însă se numeau canaaneeni, ca şi alte populații din regiune, ceea ce arată că nu exista pentru ei o denumire specifică şi oficială. Acest lucru nu trebuie să surprindă, deoarece fenicienii nu au construit niciodată o unitate politică, fiecare cetate constituind o mică regiune autonomă. Uneori, fenicienii mai erau numiți "sidonieni", după numele uneia dintre cele mai importante cetăți, Sidonul.

4.2.Istoria fenicienilor

După o tradiție păstrată la Herodot, fenicienii nu ar fi fost autohtoni în patria lor istorică, ci ar fi venit de la Marea Roşie. Această origine nu se poate verifica, deoarece fenicienii, ca populație canaaneană, erau înrudiți cu alte populații vest-semitice care locuiau de secole teritoriul Canaanului.

Începuturile îndepărtate ale istoriei feniciene pot fi plasate în mileniul al III-lea a.C., prin descoperirile „proto feniciene" de la Byblos. Basoreliefurile egiptene din timpul dinastiei a V-a fac dovada raporturilor comerciale dintre Fenicia şi Egipt, egiptenii fiind interesați mai ales de lemnul de cedru. Timp de câteva secole Fenicia a fost sub stăpânirea economică şi poate şi militară a Egiptului. Ştim că faraonul Thutmosis al III-lea enumera oraşul fenician Arvad ca făcând parte dintre posesiunile sale. Unele informații despre oraşele feniciene aflăm şi din arhiva de la El Amarna din Egipt.

Individualizarea fenicienilor în raport cu alte populații din Canaan s-a produs numai după invazia "popoarelor mării" de la sfârşitul secolului al XIII şi începutul secolului al XII-lea, în contextul prăbuşirii statului hittit şi a slăbirii statului egiptean. Principalele cetăți erau Arvad, Byblos, Sidon, Tyr, la care sau mai adăugat de-a lungul secolelor altele mai mici, cum au fost Siannu, Sarepta, Usnu, Sumura, Arqa, Beirut, Ushu şi Acho.

Despre perioada timpurie a istoriei fenicienilor (sec.XII-X), avem informații sărăcăcioase. Ele sunt de origine egipteană sau feniciană. Pentru raporturile dintre Byblos şi Egipt, povestirea egipteanului Wen-Amon, care a fost trimis la regele Zakar-Ba'al din Byblos pentru a procura lemn de cedru, este foarte sugestivă. Din partea

egipteană, se proclamă o supunere a Libanului faţă de zeul egiptean Amon, în timp ce partea feniciană priveşte aceste relaţii în manieră strict comercială. De altfel, Byblosul va continua să rămână partenerul comercial privilegiat al Egiptului în această perioadă, aşa cum fusese de secole. Unele inscripţii ale regilor din Byblos (Ahi-ram, Abi-Ba'al, Elí-Ba'al, Shipt-Ba'al şi Yehi-Milk) vorbesc despre imaginea regalităţii, iar scrierea unora dintre aceste nume pe unele monumente faraonice este o dovadă a raporturilor strânse dintre această cetate şi Egipt.

Despre cetatea Tyr, avem numeroase informaţii învechiul Testament. Regele Hiram era în relaţii foarte bune cu regii evrei David şi Solomon, cărora le-a oferit lemn şi meşteri pentru construcţia templului şi a palatului din Ierusalim. Cele două state au cooperat în domeniul comercial în Marea Mediterană şi Marea Roşie.

Ştim puţine lucruri despre raporturile dintre cetăţile feniciene. Se pare că, într-o primă perioadă, Sidonul a avut o poziţie dominantă, dar din jurul anului 1000 a.C. Tyrul a devenit tot mai important.

Marile schimbări produse în bazinul oriental al Mediteranei datorită invaziei popoarelor mării (prăbuşirea statului hittit, slăbirea Egiptului şi a cetăţilor miceniene) au deschis fenicienilor largi posibilităţi de afirmare. De altfel, apogeul civilizaţiei feniciene a fost în secolele XII-VIII, deoarece apariţia mai târziu a unor noi puteri în Orientul mijlociu (Assyria şi apoi Persia), ca şi expansiunea colonială greacă vor constitui factori care vor îngrădi posibilităţile de exprimare, mai ales în plan economic, a micilor oraşe-state feniciene.

Deşi cetăţile feniciene ocupau un teritoriu foarte mic în comparaţie cu marile state orientale, locul lor în epocă a fost remarcabil. Dispunând de teritorii şi resurse limitate, cetăţile feniciene s-au orientat de timpuriu către o producţie meşteşugărească cu un înalt grad de prelucrare, pe care o comercializau pe spaţii imense, din Mesopotamia şi Egipt până departe în vest, în Italia şi Spania. Marinari neîntrecuţi, ei vindeau lemnul de cedru şi de pin, stofe fine, mai ales cele de purpură, obiecte de sticlă, fildeş, metale şi pietre preţioase etc., şi cumpărau materii prime necesare în atelierele din patrie. Cercetările din ultimele decenii tind tot mai mult să dovedească că fenicienii comercializau nu numai propriile produse, ci şi pe acelea din alte centre meşteşugăreşti din Orient, în special din zona Urartu şi Caucaz. Aceste mărfuri de bună calitate au impus în întregul bazin mediteraneean o adevărată modă orientală, care treptat a devenit orientalizantă, prin imitarea produselor orientale în atelierele locale.

În acest mediu economic a apărut şi cea mai de seamă realizare a fenicienilor, anume alfabetul. Scrieri mult simplificate, aproape alfabetice, apăruseră şi în alte cetăţi vest semitice, mai ales în Ugarit, dar fenicienii sunt cei care au făcut marele salt calitativ, simplificând la maximum vechea scriere cuneiformă, atribuind fiecărui sunet consonantic un anumit semn grafic. Grecii vor realiza un alfabet complet, pe care-l utilizăm şi astăzi, creând semne grafice şi pentru vocale.

Fenicienii au întemeiat numeroase colonii în bazinul Mării Mediteranei. O prezenţă colonială feniciană poate fi acceptată în Cypru, încă din secolele X-IX. Dar de o adevărată expansiune colonială se poate vorbi doar odată cu secolul al VIII-lea. De altfel, colonizarea feniciană a fost contemporană şi concurentă cu cea greacă.

Statutul coloniilor feniciene în raport cu metropola nu era identic cu cel al coloniilor greceşti, deoarece primele nu au devenit multă vreme entităţi politice autonome în raport cu metropola. Atât cât cunoaştem despre raporturile dintre Tyr şi colonia sa Cartagina, fundată pe litoralul nord al Africii, în Tunisia de astăzi, rezultă că aceasta era dependentă de metropolă, deoarece multe secole după fundarea sa, plătea metropolei un tribut anual – la fel cum plăteau şi celelalte sate şi oraşe ale regatului

tyrian –, şi era condusă nu de un rege, ci de judecători (*sufetes*, în latină), ca şi celelalte centre subordonate.

În afara Cartaginei (= Oraşul Nou), întemeiată potrivit tradiției greceşti în anul 814 a.C., fenicienii au mai întemeiat în nordul Africii colonia Utica. Cartagina, care a fost cea mai de seamă colonie feniciană, singură sau împreună cu coloniști din Fenicia, a întemeiat numeroase colonii, mai importante fiind: în Sicilia occidentală şi în insulele învecinate, Panormos (azi Palermo), Soloeis (Soli), Motya; în Sardinia, Nora şi Tharras; în Spania, Gadeş (Cadix) şi Malaga. Alte colonii au fost întemeiate în Baleare şi pe litoralul occidental al Africii mediteraneene. Situarea geografică a acestor colonii arată că ele trebuiau să controleze rutele maritime precum şi regiunile bogate în resurse minerale.

Fenicienii au fost printre cei mai de seamă exploratori ai antichității. Către anul 600 a.C., o flotă feniciană a fost trimisă de faraonul Nechao, prin Marea Roşie, să înconjoare Africa. Din Mediterana, cartaginezii, conduşi de amiralul Himilco, trec de coloanele lui Hercules (strâmtoarea Gibraltar) şi ajung până în Gallia şi Britannia (cca. 450 a.C.); câțiva ani mai târziu, o altă flotă cartagineză condusă de Hanno, explorează coastele africane până în golful Guinea (cca. 425 a.C.).

Prosperitatea şi expansiunea cetăților feniciene a avut mult de suferit datorită schimbărilor petrecute atât în Orient cât şi în Occident. Ridicarea Assiriei ca putere hegemonă în Orientul apropiat, ca şi colonizarea greacă în bazinul mediteraneean au avut drept urmare decăderea treptată a oraşelor feniciene. Obligate mai întâi să plătească tribut Assiriei, Fenicia este anexată apoi acestui stat. Concomitent, influența feniciană în Cypru, Sicilia şi Gallia este puternic concurată de greci. După prăbuşirea statului assyrian, locul acestuia este luat, pentru scurt timp, de Regatul Noului Babilon, apoi, după anul 539, de Imperiul persan. În timpul dominației persane, cetățile feniciene cunosc ultima lor perioadă de înflorire economică şi culturală, bucurându-se de o anumită autonomie internă. În anul 332, Alexandru Macedon cucereşte Fenicia, care în epoca elenistică va face parte mai întâi din regatul Lagizilor, apoi din cel al Seleucizilor, cunoscând o decădere progresivă. În anul 63 a.C., generalul roman Pompeius include Fenicia în provincia Syria, după care numele țării cade treptat în uitare.

Întrebări recapitulative

1. Ce se înțelege prin numele de Fenicia?
2. Care sunt caracteristicile istoriei feniciene?
3. Care au fost principalele state feniciene?
4. Care au fost principalele colonii feniciene şi cum se explică aşezarea lor geografică?
5. Ce se înțelege prin civilizație orientalizantă?

5 HITTIȚII

5.1.Țara şi populația

Patria istorică a hittiților a fost în Asia Mică (Turcia de azi). Este o vastă peninsulă mărginită la nord de Marea Neagră, la vest de Marea Egee şi la sud de Marea Mediterană. În centrul acestei peninsule, este un podiş înalt, de cca. 1000m, străjuit de munți semeți. La est sunt munții Armeniei, cu înălțimi până la 3200m, la vest se întinde lanțul munților Antitaurus, cu înălțimi până la 3830m, iar la sud, paralel cu litoralul mediteraneean, se ridică munții Taurus. Din aceşti munți, izvorăsc numeroase râuri, cu debite relativ scăzute, care se varsă în cele trei mări înconjurătoare. Dintre acestea, cel mai mare este Kâzâl Irmak, care se varsă în Marea Neagră. Acest râu era denumit Halys în antichitatea greco-romană, şi Marassantiya în epoca hittită.

Clima este, mai ales pe litoralul vestic şi sudic, mediteraneeană, dar temperată, cu accente continentale, în nordul şi în centrul peninsulei. Regimul pluviometric este specific acestui tip climateric, dar teritoriul, cu puține excepții, nu este arid, permițând practicarea agriculturii şi creşterea vitelor. Subsolul anatolian este bogat în minereuri utile, cupru, cositor, fier, aur, argint şi altele, care au fost cunoscute încă de la începutul epocii metalelor, ceea ce a făcut ca acest teritoriu să fie foarte râvnit de negustorii din Mesopotamia şi Assyria.

De-a lungul istoriei, teritoriul Anatoliei a cunoscut mai multe denumiri regionale, dar în mod tradițional se folosescvechile apelații din epoca greco-romană: Paphlagonia, Bithynia, Mysia, Lydia, Caria, Lycia, Pamphylia şi Cilicia erau de-a lungul litoralului, iar în interior erau ținuturile Phrigia, Pisidia, Lycaonia, Galatia şi Cappadocia.

Asia Mică a oferit de timpuriu condiții favorabile vieții oamenilor. Cercetările arheologice, tot mai numeroase în ultimele decenii, au scos la iveală un mare număr de aşezări preistorice, care dovedesc că acest teritoriu a fost unul dintre cele mai de seamă focare de civilizație din preistoria Orientului. Încă din mileniul VII a.C., apar splendide civilizații neolitice, ilustrate de aşezările de la **Çatal Hüyük** şi **Hacilar**, urmate de altele eneolitice şi ale bronzului, cu centre mai importante la **Beycesultan**, **Mersin**, **Troia** I-III, **Alişar**, **Alacia**, **Hüyük**, **Kültepe** ş.a.

Nu ştim cum se numeau populațiile din Asia Mică anterioare hittiților, şi nici ce fel de limbă vorbeau. În literatura de specialitate aceste populații sunt denumite generic *asianice* sau *protohittite*. Unele toponime, hidronime şi antroponime asianice care au supraviețuit în limba hittită arată că protohittiții vorbeau o limbă sau limbi neindo-europene, probabil înrudite cu cele caucaziene, care sunt de tip aglutinant.

Deoarece hittiții au dispărut de timpuriu din istorie, numele lor nu au fost cunoscut de greci şi romani. În Biblie sunt însă mai multe referiri la populația numită *Hittim*, dar nu s-a ştiut multă vreme la ce anume populație se referea şi nici ce teritoriu locuia. Pentru scriitorii biblici, hittiții figurau ca unul dintre triburile care populau Palestina, alături de amorți, canaaneeni şi iebusiți, iar eponimul lor, Heth, este descris ca unul din fiii lui Canaan.

Descifrarea în secolul trecut a scrierilor hieroglifică şi cuneiformă, precum şi descoperirea arhivei de la Tell el Amarna din Egipt, au adus noi dovezi despre existența unui important stat, numit *Heta* de egipteni şi *Hatti* de accadieni, cu care Egiptul şi Accadul întrețineau relații complexe. Cercetările arheologice de la **Bogaz-köy**, din centrul Anatoliei, au scos la iveală un mare număr de inscripții cuneiforme, care însă nu

erau inteligibile deoarece erau scrise într-o limbă necunoscută. Din lectura acestora, a rezultat totuşi neîndoelnic că era vorba de localitatea **Hattusas**, capitala ţării Hatti. Cercetări arheologice făcute în alte aşezări hittite au arătat că, paralel cu scrierea cuneiformă, se folosea şi o scriere hieroglifică care nu provenea din cea egipteană.

Cel care a descoperit limba hittită, punând astfel bazele unei noi discipline ştiinţifice, hittitologia, a fost orientalistul ceh Bedirch Hrozný. El a demonstrat, între anii 1915-1917, că inscripţiile de la Bogaz-köy notau o nouă limbă indoeuropeană, cea hittită, vorbită în Anatolia şi nordul Syriei de cei care creaseră un puternic stat în aceste teritorii, hittiţii. Descifrarea hittitei hioerogifice s-a făcut în jurul anului 1930 prin eforturile conjugate ale lui P. Merriggi, J.J.Gelb, E.O.Forrer, N.T.Bossert şi B. Hrozný. În anii de după cel de al doilea război mondial, un mare progres în descifrarea scrierii şi limbii hittite a rezultat din descoperirea, la Karatpe, în Cilicia, a unei mari inscripţii bilingve hittite şi feniciene.

Scrierea hittită a fost în uz aproximativ din anul 1700 până la 700 a.C., într-o arie largă din Anatolia centrală până în nordul Siriei. Hittită cuneiformă a fost folosită într-o arie limitată, circumscrisă oraşului Hattusas, capitala statului, şi a dispărut odată cu acesta, în jurul anului 1200. Hittita hieroglifică, însă, supravieţuit statului, fiind folosită până către anul 700 a.C.

Limba hittită este cea mai veche limbă indoeuropeană atestată în scris, iar hittiţii sunt unul dintre cele maivechi exemple ale migraţiilor indoeuropene primitive. Se pare că procesul de indoeuropenizare a Anatoliei a început încă din ultimele secole ale mileniului III a.C., deoarece unele documente accadiene, de pe vremea regelui Naram Sin (2291-2254), vorbesc despre războiul purtat de acest suveran cu o coaliţie de 7 regi, printre care figura şi regele Kaneşului din Asia Mică, care avea un nume indoeuropean. Această veche infiltrare indoeuropeană a fost urmată de altele care au crescut ponderea indoeuropenilor printre populaţiile locale. În tot cazul, în jurul anului 2000 a.C., hittiţii erau cu certitudine în Asia Mică, deoarece aşa-zisele inscripţii "cappadociene" de la Kaneş redactate în assyriana veche, datate în jurul anului 1900 a.C., ne înfăţişează un tablou toponomastic foarte relevant: din 202 nume, numai 50 sunt hurrite şi protohittite, restul fiind hittite.

Originea acestor indoeuropeni este şi astăzi subiect al dezbaterii ştiinţifice. Două sunt teoriile principale. Una, cea mai răspândită, postulează originea nord-caucaziană a hittiţilor; cealaltă susţine originea balcanică, fără ca vreuna din cele două teorii să aducă în sprijinul său dovezi de netăgăduit.

Studiul limbii hittite a condus la concluzia că aceasta avea trei dialecte, sau, eventual, că erau trei limbi diferite, dar foarte apropiate între ele. În centrul Anatoliei, se vorbea dialectul *nesit*, numit astfel după numele oraşului Nesa; la nord-vest de acesta, în viitoarea Paphlagonie, se vorbea dialectul *pala* sau *palait*, iar la sud şi sud-vest se vorbea dialectul *luvit*, sau *luvian*.

5.2. **Istoria hittiţilor**

Principalele izvoare pentru istoria timpurie a hittiţilor sunt cele peste 10.000 de inscripţii provenind din coloniile comerciale assiriene din Cappadocia, precum şi arhiva regală de la Hattusas, care conţin numeroase documente scrise în hittită, accadiană şi hurrită. La acestea se adaugă, desigur, cercetările arheologice şi un număr de documente accadiene şi assiriene.

În lumina acestor documente, în primele secole ale mileniului II a.C., Asia Mică era împărțită în mai multe principate autonome, aflate, în unele cazuri, în raporturi de dependență față de assirieni. În inscripțiile paleo-assiriene (cca. 1950-1780), conducătorii acestor principate erau amintiți sub numele *ruba'um* sau *sharrum* şi foarte rar *ruba'um rabi'um*, cu înțelesul de „mare rege". Între aceste principate, mai importante par a fi fost **Kussara**, **Hattusas**, **Nesa**, **Zalpa**, **Shalatiwar**, **Purushkhanda**, **Wakhshaniya** ş.a.

Către sfârşitul sec. XIX-lea a.C. principatul cu centrul la Kussara a început să joace un rol proeminent, deoarece de aici a început opera de unificare a acestor principate. Documentele **Regatului vechi** hittit amintesc de activitatea unificatoare a regelui Anitta din Kussara care a cucerit un teritoriu vast, care se întindea de la vărsarea râului Halys în nord, unde era oraşul Zalpa, până în sud la oraşul Shalatiwar, incluzând şi oraşele Hattusas, Kaneş (Nesa) şi Purushkhanda. Cercetările arheologice precum şi unele documente contemporane arată că îndelungatele războaie ale lui Anitta, care au indus o stare generală de nesiguranță, au determinat sfârşitul activității factoriilor comerciale assiriene din Asia Mică.

Cu regele Anitta (cca. 1800-1750), începe epoca Regatului vechi hittit (cca.1800-cca.1500). Capitala acestui stat a fost la început la Kussara apoi la Nesa (Kaneş).

Un altvechi suveran hittit a fost Labarnash (Tabarnas), despre care se aminteşte într-un edict de mai târziu, din jurul anului 1500 a.C., al regelui Telepinu. El a încheiat procesul de unificare a statului, iar activitatea acestui rege a fost, se pare, atât de importantă, încât ea s-a păstrat foarte vie, numele de Labarnash devenind titlu dinastic, aşa cum a fost cazul, mai târziu, cu Caesar şi Augustus.

În vârful ierarhiei politice hittite se afla suveranul, *labarna*, care era şef militar suprem, judecător şi preot. Regina – *tawananna* – juca un rol important la curte. Acum apare un aparat birocratic şi se constituievechiul drept hittit pe care îl cunoaştem printr-un număr de inscripții care au ajuns până la noi. În sfârşit, tot din această perioadă, s-au păstrat unele însemnări de cronică, care vorbesc despre unele evenimente importante din statul hittit.

Între 1650-1620 a.C. este domnia lui Hattusili I, în timpul căruia capitala statului a fost mutată la Hattusas (azi Bogaz-köy), situată la circa 150 km est de Ankara. El a inițiat o politică expansionistă. A trebuit să facă totodată față unor dificultăți interne provocate de nemulțumirea unei părți a aristocrației față de concentrarea puterii în familia regală.

Mursili I (1620-1590 a.C.) continuă politica expansionistă, cucerind teritorii din Syria de nord. În anul 1595, el face o lungă incursiune de peste 2000 km în Mesopotamia, cucereşte Babilonul. Hittiții nu şi-au instaurat dominația în Mesopotamia, deoarece, revenit în capitală, regele este asasinat în urma unui complot de palat. Ultimul suveran important alvechiului regat este Telepinu I (circa 1525-1500), care a pus capăt gravelor dezordini interne provocate de aristocrație. Face acesteia unele concesii, dar reuşeşte să mențină unitatea statului. Din timpul său avem şi primul cod de legi hittit.

Epoca **Regatului milociu** (1500-1380) este o perioadă puțin cunoscută. Puterea centrală decade, de această situație profitând statul hurrit de la Mitanni care devine putere hegemonă în Orientul apropiat, anexând numeroase teritorii care până atunci aparținuseră hittiților. Pentru a contracara pericolul mitannian, suveranii hittiți caută sprijinul Egiptului, plătind tribut faraonului Tutmes al III-lea.

Începând cu 1380 începe o nouă epocă în istoria hittiților, epoca **Imperiului hittit** (1380-1200), când statul hittit va cunoaşte maxima sa dezvoltare. Această epocă

este deschisă de domnia lui Suppiluliuma I (1380-1346), care este cel mai însemnat suveran din istoria acestei perioade. El şi-a extins autoritatea asupra întregii Anatolii şi asupra regatelor **Arzawa**, **Kizzuwatna** şi **Wilusa,** situate în sudul şi estul Anatoliei. În politica sa externă, Suppiluliuma a profitat de slăbiciunea statului Mitanni şi a Egiptului, reuşind să-şi impună dominaţia asupra statului Mitanni şi asupra unor teritorii întinse din Syria şi Liban.

După domnia glorioasă a lui Suppiluliuma, urmaşii săi vor reuşi să păstreze un timp moştenirea acestuia. Dintre aceştia, regele Muwatali (1315-1296) a fost confruntat cu încercarea faraonilor egipteni de a îndepărta prezenţa hittită în regiunea syro-palestiniană. A rezultat o mare confruntare militară la Kadeş, pe Orontes, în anul 1299, pe care o cunoaştem atât din surse egiptene cât şi din surse hittite. Războiul, încheiat nedecis, a adus la un tratat de pace prin care se stabileau sferele de influenţă în Syria. Acordând o mare atenţie regiunii syro-palestiniene, Muwatali mută capitala statului la Dattassa, situată mai aproape de această regiune, Hattusas rămânând mai departe un centru politic foarte important.

După domnia regelui Muwatali, statul hittit este confruntat cu numeroase probleme externe. Principatele vasale din sudul şi din vestul Anatoliei profitau de orice situaţie pentru a-şi câştiga independenţa. Prăbuşirea statului hittit se va produce însă brusc, în jurul anului 1200 a.C., datorită atacurilor "popoarelor mării". Dispariţia statului hittit a contribuit la o mai rapidă răspândire a metalurgiei fierului, metalurgie cunoscută multă vreme numai hittiţilor.

Populaţia hittită nu a dispărut totuşi, deoarece mai târziu, mai ales în sudul Anatoliei şi în nordul Siriei, au apărut unele mici principate hittite, de la care ni s-au păstrat mai multe inscripţii hieroglifice. Studiile lingvistice au dovedit că urmaşii hittiţilor au supravieţuit în Cilicia şi Licia până în epoca romană.

Întrebări recapitulative

1. Cine sunt hittiţii şi cum au fost descoperiţi?
2. Care sunt izvoarele pentru cunoaşterea istoriei hittiţilor?
3. Care este importanţa limbii hittite pentru problematica indoeuropeană?
4. Care au fost principalele principate hittite anterioare unificării acestora?

6 IRANUL

6.1. **Ţara şi populaţia.**

La răsărit de Tigru, se întinde un vast podiş, mărginit la vest de Munţii Zagros şi munţii Armeniei, iar la est de munţii Suleiman, care separau Iranul de valea Indului. La sud erau apele Golfului Persic şi ale Oceanului Indian, iar spre nord teritoriul era limitat de apele Mării Caspice şi de teritoriile aride din Asia Centrală, până în munţii Hindukuş, la nord de oraşul Kabul de astăzi. Partea centrală a acestui podiş este mai joasă, aici curgând apele râurilor ce izvorau din munţi, formând mai multe lacuri, toate sărate. Iranul este un teritoriu în cea mai mare parte arid, puţin propice agriculturii. Totuşi, în unele regiuni, aflate mai ales pe marginile acestui podiş, existau condiţii pentru agricultură şi creşterea vitelor.

Numele de Iran provine de la *Aryanamu*, „Ţara arienilor", denumire ce se regăseşte în numele provinciei Aria din centrul Iranului. Numele ţării este, după toate probabilităţile, indoeuropean, fiind comparat cu cuvintele greceşti *aristos*, "cel mai bun" şi *areté,* "excelenţă", "virtute", şi, după unii specialişti, apropiat de numele Irlandei (Eire).

În antichitate, Iranul avea mai multe provincii istorice. În vest era **Media**, în sud-estul Mării Caspice erau **Hircania** şi **Parţia**, la nord de Parţia, la sud de Marea Aral, era **Horesmia**, la est era **Sogdiana**, care se întindea între cursul mijlociu al fluviului Oxus (Amu Daria) şi cursul mijlociu al fluviului Iaxartes (Sârdaria). În sudul Sogdianei se afla **Bactria**, care era limitată la est şi sud-est de lanţul munţilor Pamir şi Hindukuş, şi **Margiana**. Între Margiana şi Parţia, în centrul Iranului, se afla **Aria**, iar în sud de aceasta era **Drangiana**. În sud-estul Bactrianei, era **Gandhara**. La sud de Bactria şi Gandhara, era **Arachosia**. Pe litoralul oceanului Indian şi al Golfului Persic, erau ţinuturile **Gedrosia**, **Carmania** şi **Persida**.

Populaţia străveche a Iranului, mai cu seamă în părţile sale occidentale, era formată, începând din mileniul III a.C., de elamiţi, kassiţi, gutii şi, probabil, de hurriţi. Limbile acestor popoare nu făceau parte din familia limbilor semitice sau din cea indoeuropeană.

Unele elemente indoeuropene indo-iraniene au pătruns de timpuriu în Mesopotamia, deoarece documentele statului hurrit Mitanni, posterioare anului 1600 a.C., ne arată că onomastica casei domnitoare avea numeroase nume indo-iraniene. Nu ştim în ce măsură aceste prime infiltrări indo-iraniene au afectat Iranul, deoarece procesul de indoeuropenizare a început aici mai târziu, probabil după anul 1300 a.C., şi va dura până către anul 900, când iranizarea etno-lingvistică a platoului iranian a fost încheiată. Ştim puţine lucruri despre patria primitivă a iranienilor. Cea mai răspândită teorie este aceea că aceasta se afla undeva în spaţiul ce se întinde la est de Caspica, în Asia Centrală, aşa cum sugerează geografia vedică.

Limba iraniană face parte din grupul indoeuropean estic, *satem*, fiind foarte apropiată de sanscrita indiană. Din familia limbilor iraniene mai fac parte şi limba cimmerienilor, a sciţilor şi a sarmaţilor. Deşi era vorbită pe un spaţiu vast, limba iraniană, era totuşi destul de unitară, existând doar dialecte ale ei, care corespundeau, probabil, principalelor grupuri etnice iraniene ("naţiuni", în sensul antic al cuvântului): mezii, perşii, hircanii, sogdienii, arii, drangienii, arachosii ş.a. În Asia centrală erau sacii şi massageţii care vorbeau limbi înrudite cu cele din Iran.

De-a lungul istoriei, iraniana a evoluat. Iraniana veche avea două dialecte: cel din Persida, **persana** deci, era vorbit în partea vestică a Iranului care era una dintre limbile de cancelarie a statului persan, folosită şi în inscripţiile ahemenide. Dialectul **zend**, era vorbit mai cu seamă în partea orientală a Iranului. În acest dialect au fost redactate imnurile religioase care constituie *Avesta*. O etapă ulterioară în evoluţia limbii iraniene este limba **pahlavi**, care deriva din persana epocii ahemenide şi era vorbită de parţi în epoca Arsacizilor, precum şi în epoca sasanidă, când devine limbă oficială.

Până la reforma religioasă atribuită lui Zarathustra (gr. Zoroastres), perşii aveau o religie politeistă. Ei adorau Soarele (Mithra), Luna (Mah), vântul (Vayu), Pământul (Zam), Focul (Atar), Apa (Apam), Aerul (Napat), precum şi unele stele şi animale. Această religie politeistă devine treptat dualistă, prin structurarea a două principii fundamentale abstracte, aflate în permanentă opoziţie, Ahura-Mazda, creatorul lumii, care reprezintă principiul binelui, şi Angra-Mainyu, principiul răului. Noua doctrină religioasă dualistă, numită de la Ahura-Mazda şi mazdeism, este cunoscută din *Avesta*, cartea sacră a iranienilor, formată din mai multe imnuri, care au fost, se pare, transmise multe secole pe cale orală, consemnarea lor în scris făcându-se târziu, în epoca Sassanizilor.

Tradiţia iraniană, consemnată şi de unii autori greci, pune această reformă religioasă pe seama lui Zarathustra, care ar fi trăit în jurul anului 600 a.C. Analiza celor maivechi scrieri din *Avesta* a arătat că tipul de societate şi de organizare politică care caracteriza mediul originar al mazdeismului era relativ simplu, căci nu presupunea un stat unitar şi mari aglomeraţii urbane. Studiul lingvistic al acestor texte sugerează un mediu iranian oriental sau nord oriental, ceea ce i-a determinat pe unii cercetători să admită că mazdesimul s-a format în nord estul Iranului, probabil în Bactriana, de unde apoi s-a răspândit la alte neamuri iraniene, ajungând până la mezi şi perşi. În tot cazul, implicaţiile etico-politice care conferă mazdeismului forţa şi importanţa sa istorică nu se pot imagina înainte de constituirea imperiului Ahemenizilor, când această doctrină religioasă a constituit un însemnat element de coeziune a iranienilor.

Fără să aibă răspândirea zoroastrismului, în Iran vor apare mai târziu şi alte religii, precum cea a lui Mithras, care a devenit foarte populară mai ales în Imperiul roman, maniheismul, numit astfel după numele reformatorului Mani (sec. III p.C.), şi mazdachismul al cărui nume vine de la întemeietorul acestei religii, Mazdak (sec. VI).

Multă vreme, principala ocupaţie a neamurilor iraniene a fost creşterea vitelor şi agricultura, practicate mai ales în teritoriile de margine ale podişului iranian, singurele care întruneau condiţiile minime pentru această activitate, deoarece centrul teritoriului era în cea mai mare parte deşertic. Agricultura se practica mai ales pe văile râurilor şi în oaze, folosindu-se irigaţia artificială.

În ceea ce priveşte structura socială a iranienilor primitivi, uni cercetători consideră că ei, ca şi alte populaţii indoeuropene, erau structuraţi pe trei categorii fundamentale socio-profesionale, care au generat o „ideologie tripartită", anume clasa războinicilor, a sacerdoţilor şi a producătorilor de bunuri. Funcţia „războinică" este ilustrată de practicarea războiului, de importanţa acordată creşterii cailor şi de conducerea structurilor politice statale embrionare. Funcţia "producătorilor de bunuri" era desigur legată de irigaţia artificială şi de cultivarea pământului, iar cea sacerdotală era reprezentată de magi care erau singurii interpreţi ai semnelor divine şi singurii înfăptuitori ai cultului (sacrificii, exorcisme ş.a.).

6.2.**Regatul Mediei (finele sec.VIII – 550 a.C.)**

Cele dintâi informaţii istorice despre mezi le găsim în izvoarele assiriene. În a doua jumătate a secolului IX a.C., pe vremea regelui Salmanasar al III-lea (836 a.C.) inscripţiile assiriene amintesc de triburile *Māda* şi *Pārsa*, denumiri care desemnau pe mezi şi perşi. În secolul al VIII-lea, în vremea lui Sargon al II-lea, assirienii au făcut mai multe campanii împotriva populaţiilor iraniene, care în vremea aceea erau probabil încă nomade sau seminomade. În sursele assiriene, Media era numită "Ţara cea îndepărtată".

Necesitatea de autoapărare împotriva assirienilor şi sciţilor a contribuit la apariţia celui maivechi stat iranian. Principalul nostru izvor pentru aceste evenimente este istoricul grec Herodot, care s-a interesat, prin sursele sale greceşti şi persane, despre istoria timpurie iraniană. Comparaţia făcută între informaţiile oferite de Herodot şi inscripţiile assiriene sau persane, arată că istoricul grec era relativ bine informat asupra celor narate, deşi unele afirmaţii ale sale nu au putut fi verificate din surse independente.

Potrivit tradiţiei transmise de Herodot, triburile medice au fost unificate, pe la 715 a.C. de Deiokes. Este posibil ca acest personaj să fi fost menţionat şi în analele assiriene de la sfârşitul secolului al VIII-lea, unde se spune că un Daiaukku a fost făcut prizonier de assirieni şi deportat în Syria. După Herodot, Deiokes a fost acela care a construit cetatea Ecbatana, Hamadanul de azi, care a fost capitala ţării. În jurul anului 673 în Media a izbucnit o răscoală antiassyriană, sprijinită se pare de sciţi şi cimmerieni. Unul dintre conducătorii mezilor răsculaţi era denumit în analele assiriene Caştariti, nume sub care cercetătorii moderni recunosc pe Fraortes care, după Herodot, a urmat la domnie lui Deiokes (care ar fi domnit 53 de ani). Fraortes ar fi domnit 22 de ani şi ar fi murit în luptele cu assirienii, câştigând independenţa Mediei.

După domnia lui Fraortes, istoria Mediei este ceva mai bine cunoscută. Îi urmează la domnie regele Cyaxares (în iraniană Huvahştra) (625-585). A fost un mare rege al mezilor, care prin activitatea sa a ridicat prestigiul ţării sale la rangul de mare putere în Orientul mijlociu. A format o armată regulată după model assyrian şi, în alianţă cu Babilonia, a început războiul împotriva assirienilor pe care îi înfrânge între anii 615-605. El a supus şi statele Mana şu Urartu, din vestul Mediei şi i-a înfrânt pe sciţii care năvăliseră în Iran. Ocupă apoi Cappadocia şi începe războiul cu Lydia, principala putere din vestul Anatoliei, condusă de regele Alyattes. Lupta dintre cele două armate este sigur datată, la 28 mai 585 a.C., deoarece în timpul acesteia a avut loc o eclipsă totală de soare, ceea ce a făcut ca părţile să încheie pace.

Lui Cyaxares i-a urmat la domnie Astyages (în iraniană Iştumegu), care a fost ultimul rege al mezilor. Statul acestora nu era suficient consolidat, deoarece aristocraţia provinciilor era în bună măsură independentă, fiind un fel de "regi" locali, aşa cum sunt denumiţi în inscripţiile babiloniene. Cel care a pus capăt regatului mezilor a fost regele persan Cyrus al II-lea.

6.3.**Imperiul Ahemenizilor (persan) (550-330)**

În provincia Persida,vechiul Anşan din epoca babiloniană, locuiau cele zece triburi ale perşilor aflate sub dominaţia mezilor. În jurul anului 700 a.C. aceste triburi s-au unit sub conducerea lui Ahemene (în iraniană Hakamaniş), cel care a dat numele dinastiei Ahemenizilor. Perşii erau conduşi de regi proprii care recunoşteau dominaţia

mezilor. Primii regi persani au fost Cyrus (în iraniană Kuruş) I şi Cambyse (în iraniană Cambujia).

Împrejurările care au dus la impunerea hegemoniei perşilor în Iran sunt redate în mod romanţat de Herodot. Este vorba de căsătoria fiicei lui Astyages cu Cambyses I al perşilor. Din această căsătorie s-a născut Cyrus, care a avut o soartă asemănătoare cu aceea a lui Moise sau a lui Romulus şi Remus. El a profitat de slăbiciunea statului mezilor pentru a impune dominaţia persană.

Regele Cyrus al II-lea (559-529) este creatorul statului persan mondial. El a fost unul dintre cei mai de seamă monarhi ai antichităţii, care a transformat Persia dintr-o putere regională în cel mai întins imperiu al antichităţii. În timpul domniei sale perşii duc numeroase războaie de cucerire. În anul 546 a.C., ei cuceresc Lydia, ocupă Sardesul şi-l capturează pe regele Cresus. Lydia a fost transformată în satrapie persană, cu numele Sparda. Odată cu cucerirea Lydiei, perşii cuceresc şi cetăţile greceşti de pe litoralul vestic al Asiei Mici, ceea ce a provocat un nou şi ultim val colonizator grec în vest, mai ales în Italia. Între anii 545-539, Cyrus supune vaste teritorii din estul Iranului şi din Asia Centrală, precum Drangiana, Arachosia, Gedrosia, Bactriana ş.a. Profitând de slăbiciunea Regatului Noului Babilon, în anul 539, perşii invadează Mesopotamia, trec cu uşurinţă de fortificaţiile construite în timpul lui Nabucodonosor al II-lea şi ocupă Babilonul fără luptă. După această victorie, Cyrus se proclamă "rege al universului, marele rege, puternicul rege, regele Babilonului, regele Sumerului şi Accadului, regele celor patru părţi ale lumii", cumulând astfel toate titlurile regale care apăruseră în Mesopotamia în milenara ei istorie. În vederea campaniei împotriva Egiptului, Cyrus a dorit să pună ordine la graniţa nordică a imperiului său, acolo unde triburile iraniene ale sacilor şi massageţilor produceau nesiguranţă. El moare în timpul luptelor cu aceste populaţii.

Îi urmează la domnie fiul său Cambyses al II-lea (529-522). A fost un rege cu un caracter dificil, fiind foarte bănuitor şi crud. El a dus la bun sfârşit planul tatălui său de a cuceri Egiptul. El înfrânge pe egipteni în bătălia de la Pelusion. Herodot, principalul nostru izvor despre aceste evenimente, ne dă numeroase amănunte despre această cucerire şi despre extraordinara impresie asupra contemporanilor: lybienii s-au supus fără luptă, iar grecii din Cyrene au acceptat să plătească tribut. Înainte de a porni în campania egipteană Cambyses al II-lea a ucis pe fratele său Bardias (Smerdis) care fusese numit de Cyrus al II-lea să supravegheze ţinuturile din răsăritul imperiului; a ordonat şi asasinarea sorii sale şi a îngropat de vii 12 nobili de la curte şi a ucis mulţi alţii.

Nemulţumirile acumulate datorită acestei conduceri despotice au provocat revolta din anul 512-521. Magul Gaumata, care semăna foarte bine cu Bardias, fratele regelui, s-a proclamat rege dându-se drept fiul lui Cyrus, anunţând tuturor provinciilor că a luat locul nebunului de Cambyse. Cambyse a pornit către Persia pentru a înăbuşi răscoala, dar moare pe drum, în Syria.

Domnia lui Gaumata nu a durat mult, deoarece s-a aflat că nu era fiul lui Cyrus. Complotiştii, în frunte cu Darius, satrapul Parţiei, a ucis pe falsul Bardias şi pe toţi magii pe care se sprijinea. În fruntea statului a venit regele Darius (în iraniană Darayavas) (522-486). El era fiul lui Histaspes, şi făcea parte dintr-o ramură colaterală a Ahemenizilor. A fost cel mai de seamă suveran persan, în timpul căruia imperiul creat de Cyrus al II-lea va ajunge la maxima sa întindere. Despre domnia sa, în afară de informaţiile lui Herodot, avem şi marea inscripţie de la Behistun în care sunt descrise realizările regelui.

În primii şase ani de domnie, în imperiu au fost numeroase răscoale. După ce acestea au fost înăbuşite, Darius a luat unele măsuri care au sporit puterea centrală, şi au îmbunătăţit situaţia economică. Face o reformă administrativă, împărţind întregul imperiu în 21 de satrapii, fiecare satrapie fiind condusă de un satrap (= îngrijitorul ţării), care era reprezentantul regelui în teritoriu. Satrapiile corespundeau în general cu teritoriul populaţiilor supuse. Adeseori, datorită marilor distanţe până la centrul politic al imperiului, satrapii aveau tendinţa să devină tot mai autonomi. Pentru a evita posibilele defecţiuni ale satrapilor, aceştia erau supravegheaţi de alţi reprezentanţi ai regelui numiţi "ochii şi urechile regelui".

Darius a acordat o mare atenţie problemelor economice. Pentru a uşura legăturile cu satrapiile, regele a iniţiat un vast program de construcţii de drumuri. Cel mai renumit dintre acestea era acela care lega capitala Persepolis de oraşul Sardes din vestul Asiei Mici, lung de cca. 2400 km. Şoselele erau prevăzute cu staţii de poştă unde se schimbau caii, ceea ce făcea ca corespondenţa să ajungă la destinaţie într-un timp record pentru acele vremuri. A bătut monedă de aur, *dareicul*, în număr aşa de mare, încât acesta a devenit principala monedă a vremii. A construit o nouă capitală la Persepolis, situată la altitudinea 1570m, pe care a împodobit-o cu numeroase construcţii monumentale. Urmaşul său, regele Xerxes, a dus la bun sfârşit construirea noului oraş. El va fi distrus de Alexandru Macedon, după care va înceta să mai aibă vreo importanţă deosebită.

În politica externă, Darius a avut mai puţin succes. În anul 519 a înglobat Pungeabul, teritoriul din centrul Indiei, ceea ce a făcut ca suprafaţa imperiului să depăşească cinci milioane de km^2. În anul 513, începe campania împotriva sciţilor. Armatele persane pătrund prin ţinuturile tracice, trec Dunărea, dar sciţii evită lupta, retrăgându-se în nesfârşitele stepe din nordul Mării Negre. Descriind această expediţie, Herodot dă şi unele informaţii despre lumea getică.

O altă pagină din politica externă a lui Darius o reprezintă raporturile cu lumea greacă. Cetăţile greceşti din vestul Asiei Mici, căzute sub dominaţia persană încă din timpul regelui Cyrus al II-lea, suportau greu dominaţia persană. În anul 500 a.C., ele s-au revoltat, fiind sprijinite formal de cetăţile din Grecia. La început, răsculaţii au avut succes, dominaţia persană fiind înlăturată din vestul Asiei Mici. Dar perşii îşi mobilizează forţele şi îi înfrâng pe răsculaţi. Sprijinul acordat răsculaţilor de unele cetăţi greceşti a constituit pretextul războaielor îndelungate dintre greci şi perşi, cunoscute în istoriografie sub numele de războaiele medice (492-479). În prima parte a războiului, perşii au avut unele succese, dar apoi au fost înfrânţi în bătălia de la Marathon din Attica.

Statul persan era numai în aparenţă unul centralizat. Vastul teritoriu era format dintr-un mare număr de populaţii cu origini, limbi, religii şi tradiţii adesea foarte diferite. În realitate, Imperiul persan era mai degrabă o adevărată piramidă de regate şi guvernorate locale (satrapii). Acest lucru rezultă şi din titulaturile suveranilor persani şi ale dinaştilor locali. În vechea persană, *hśaça* (în avestică *xśathra*) înseamnă „ţară", "ţinut", iar „ţară supusă" se numea *dahyu*. Deasupra fiecăreia dintre acestea domnea un *hśāyathiya*, "stăpânitor", „rege", iar „stăpânitorul suprem", „regele suprem" era *hśāyathiya hśāyathiyānām*, adică „regele regilor".

După domnia lui Darius, imperiul persan cunoaşte un lent proces de decădere. Urmaşii săi, Xerxes I (486-465), Artaxerxes I Longimanus (465-425), Xerxes al II-lea (425-424), Darius al II-lea Nothos (423-404), Artaxerxes al II-lea Mnemon (404-359) şi Artaxerxes al III-lea Ochos (359-338) şi Arses (338-336 se vor confrunta cu numeroase răscoale ale provinciilor, şi în special cu cele din Egipt. Încercările regilor persani de a fi arbitri lumii greceşti au dat rezultate numai în parte. Ultimul rege persan, Darius al

III-lea Codomanul (336-330), nu a putut să reziste ofensivei lui Alexandru Macedon care, printr-o campanie fulgerătoare, reuşeşte, în numai câțiva ani, să desființeze vastul imperiu persan (anul 330 a.C.).

Campania lui Alexandru Macedon marchează o nouă epocă în istoria Iranului, cea elenistică. Iranul va face parte din regatul Seleucizilor, care se va forma în urma unui lung şir de războaie dintre generalii lui Alexandru.

În timpul epocii elenistice (330-427), în Iran vor veni numeroşi greco-macedoneni, iar limba greacă va fi limba statului Seleucizilor. Cu toate acestea, elementul iranian autohton a fost preponderent. În jurul anului 250 a.C., profitând de unele dificultăți ale statului Seleucizilor, în Iran pătrund triburile iraniene ale parnilor care s-au aşezat la început în provincia Parția şi vor lua numele de parți. Ei erau conduşi de Arsace, care a pus bazele dinastiei Arsacizilor şi regatului parților (247 a.C. – 224 p.C.). Într-o primă etapă, parții au recunoscut, măcar formal, autoritatea regilor seleucizi, dar treptat ei se vor emancipa, formând un stat independent în centrul Iranului.

Între anii 171-138, în timpul domniei regelui Mitradate I, regatul parților devine cea mai mare putere a Orientului. Profitând de criza regatului Seleucid, parții cuceresc, în anul 160, Media, apoi Babilonia, partea vestică a regatului parților devenind centrul politic şi economic al țării, cu oraşele Seleucia de pe Tigru şi Ctesifon, acesta din urmă devenind noua capitală a țării. În anul următor, anexează Elamul, Persida şi sudul Bactrianei. Între anii 140-139, în urma războiului purtat cu regele seleucid Demetrios al II-lea, Mitradates I dobândeşte independența deplină a statului, îşi ia titlul de „mare rege", şi bate pentru prima dată monedă cu propriu-i chip şi cu o legendă în limba greacă. Limba oficială a statului parților continuă să fie cea greacă.

Timp de peste două secole, raporturile dintre romani şi parți au fost adesea încordate, ducând la numeroase războaie. În anul 53 a.C. romanii suferă o gravă înfrângere la Carrhae, în urma căreia prestigiul roman este grav afectat în Orient. Împăratul Augustus a reuşit, în urma unor tratative îndelungate, să repatrieze o parte a prizonierilor de război şi a steagurilor capturate de parți. Împăratul Traianus a purtat un lung şi dificil război împotriva parților (114-117), în urma căruia Mesopotamia este cucerită şi transformată în provincie romană. În timpul împăratului roman Septimius Severus, un nou conflict dintre cele două state (197-199) a dus la cucerirea Seleuciei şi Ctesifonului. A fost o grea lovitură dată prestigiului Arsacizilor, de care va profita aristocrația iraniană pentru a instaura o nouă dinastie, care deschide o nouă epocă în istoria Iranului, aceea a Sasanizilor (224-651).

Noul stat iranian se întindea de la Eufrat până la Indus. Suveranii acestui stat se revendicau de la tradiția ahemenidă, respingând civilizația elenistică. Liantul religios al iranienilor a fost zoroastrismul care a devenit religie oficială de stat. Limba oficială a regatului Sasanizilor a fost persana medie (pahlevi). Statul Sasanizilor a devenit pentru patru secole principala putere a Orientului, cu care Imperiul roman, devenit mai târziu bizantin, va avea numeroase conflicte. Dintre suveranii Sasanizi, Şapur I (241-272) a purtat războaie victorioase cu romanii; în timpul regelui Chosroe I (531-579), statul Sasanizilor a cunoscut maxima întindere teritorială. Tot acum a fost şi epoca de aur a culturii iraniene. Statul Sasanizilor a fost desființat între anii 632-631, când arabii cuceresc Iranul.

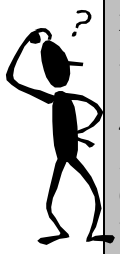

Întrebări recapitulative

1. Care sunt condițiile naturale ale Iranului?
2. Care au fost populațiile preindoeuropene din Iran?
3. Care au fost principalele "națiuni" iraniene şi care este perioada când se consideră că s-a produs indoeuropenizarea Iranului?
4. Cum poate fi caracterizată mazdeismul?
5. Care sunt marile perioade ale istoriei iraniene?
6. Cum se poate caracteriza Imperiul persan?
7. Care au fost principalele reforme ale lui Darius I?
8. În ce împrejurări s-a produs prăbuşirea Imperiului persan?

Temă

Vă rugăm să ne transmiteți, în scris, lucrarea pe care o veți redacta anterior examenului cu subiectul **Religia mesopotamiană**. Pentru realizarea acestei lucrări, trebuie să țineți seama de complexitatea etnică şi culturală a Mesopotamiei, deoarece fiecare populație a contribuit cu propriile credințe la sinteza religioasă dintre Tigru şi Eufrat.

BIBLIOGRAFIE MINIMALĂ

1. A.A.Bolşacov-Ghimpu, *Cronica veche a Canaanului,* Bucureşti 1980.
2. C. Daniel, *Civilizația Egiptului Antic,* Bucureşti, 1976.
3. C. Daniel, *Civilizația asyro-babiloniană*, Bucureşti, 1981.
4. J. Deshayes, *Civilizațiavechiului Orient,* vol.I-III, Bucureşti, 1976.
5. O.Drîmba, *Istoria culturii şi civilizației*, vol. I, Bucureşti, 1984.
6. M.Eliade, *Istoria credințelor şi ideilor religioase*, vol.I-II, Bucureşti, 1986.
7. A, Lemaire, *Istoria poporului evreu*, Timişoara, 1994.
8. H. C. Matei, *Enciclopedia Antichității,* Bucureşti, 1995.
9. S. Moscati, *vechile civilizații semite*, Bucureşti, 1975.